

MEDIS–MOTINA

Dendromitologinė apybraiža

Dainius Razauskas

Apie tai, kad mitiniame pasaulėvaizdyje medžiai turi lytis (jos dažniausiai priklauso nuo medžio pavadinimo gramatinės giminės) ir gali sueiti į lytinius santykius, tuoktis tarpusavyje bei su žmonėmis (ar veikia žmonės su medžiais), jau rašyta¹. Rašyta ir apie paplitusių medžio–merginos (nuotakos) mitinę tapatybę apskritai², ir atskirai konkrečių medžių rūšių (ievos, verbos, blindės) pamatu³. Atskiros straipsnio vertas ir medžio–motinos mitinis vaizdinys, kuris čia ir bus nagrinėjamas. Taigi šiame straipsnyje bus kalbama apie motinai prilygintą medį ir atvirkščiai – medžiui prilygintą motiną, nuo paprasto sugretinimo iki visiško sutapatinimo. Pirmiausia – lietuvių, baltų ir artimiausių kaimynų mitinėse tradicijose, bet nevengiant ir platesnių kontekstų (antikinio, pasaulinio). Atskiros skyriaus teisėmis drauge aptariami su nagrinėjama tema tiesiogiai susiję medžio krūtų ir medžio pieno vaizdiniai, tad straipsnį sudaro du skyriai: „Medis–motina“ ir „Medžio krūtys ir pienas“. Pabaigoje pateikiamas straipsnyje minėtų kitakalbių asmenvardžių sąrašas su jų originalia rašyba.

Reikšminiai žodžiai:

medis–motina, dendromitologija, baltų ir slavų mitologija.

■ MEDIS–MOTINA

Pirmiausia paminėtini antropogoniniai mitai, kuriuose žmogus atsiranda iš medžio, o atitinkamas medis aiškiai arba numanomai laikomas jo motina. Mirčia Eliadė yra pažymėjęs, kad medžiai ar krūmai plačiai pasaulyje laikomi genties mitiniais protėviais; antai kai kurios Kinijos miao gentys tokiu medžiu laiko bambuką; panašūs tikėjimai aptinkami Formosoje, Tagaloge (Filipinai), Jalange (Junanis) ir Japonijoje; australų gentys aplink Melburną teigia pirmąjį žmogų gimus iš mimozos ir t. t.⁴ M. Eliadėi antrina Viačeslavas Ivanovas: „Afrikoje, pasak gererų antropogoninių mitų, pirmieji žmonės – gererų dviejų fratrijų pradininkai – išžengė iš medžio Omumborombonga, laikomo motina ir tėvu. Panašūs mitai apie tai, kaip pirmieji žmonės išžengė iš skilusio medžio arba iš nendrės, žinomi ir kitoms Afrikos tautoms. Pasak Vakarų Sibiro selkupų tikėjimų, žmogus atsiradęs iš beržo šakumo (todėl beržui ritualuose buvo teikiama ypatinga reikšmė). Pasak Paamūrės bei Sachalino nivhų tikėjimų, visi nivhai radęsi iš maumedžio.“⁵ Azijos sachų mitologijoje pir-

masis žmogus buvo rastas prie pasaulio medžio kamieno, pagimdytas medžio deivės; Sibiro nganasanai turi gimdymo medį; pasak Suomijoje išlikusio mito fragmentų, žmogus buvęs sukurtas iš medžio kamieno: *halkeis kanto kaheksi / syntyi kaksi poikalasta* „kamienas skilo į du, ir gimė du berniukai“; esama nuomonės, jog ir skandinavų pirmieji žmonės Uosis (*Askr*) ir Vinkšna (*Embla*) buvo sukurti būtent iš pasaulio medžio, uosio Iugdrasilio, pliauskų, tad jie – pasaulio medžio vaikai⁶. Saksų protėvio ir pirmojo karaliaus, apie kurį saga pasakoja, esą jis užaugęs miške prie šaltinio, vardas *Aschanes* (*Askanius*) kildinamas iš žodžio *askr* ‘uosis’⁷. Panašiai, pasak Vladimiro Toporovo, „germanų gentis semnonai savo kilmę siejo su vienos šventa laikomos giraitės medžiais; tarp Europos tautų buvo plačiai paplitę tikėjimai, esą kūdikiai žmonių randami po medžiais (plg. vok. *Kleinkinderbaum*, pažodžiui ‘kūdikių medis’)“⁸. „Prie tokių ‘kūdikių medžių’, vadinamųjų *Kleinkinderbaum*, be kita ko, priskiriamas ir uosis, kaip antai Tirolyje, ir šėivamedis, o Belgijoje – rozmarino krūmas“, savo ruožtu, „vienos graikų epigramos liudijimu, seniausieji helėnai ažuolus vadino ‘pramotėmis’“⁹. Pasak Marijos Luizos fon Franc, „Saksonijoje iki šiol sakoma, kad gražios

1 Razauskas 2016b: 36–62.

2 Straipsnis „Medis – mergina, nuotaka: dendromitologinė apybraiža“, spaudoje.

3 Razauskas 2016a: 63–73.

4 Eliadė 1974: 300.

5 MHM I: 88.

6 Tolley 2009: 346–348 ir dar 286.

7 West 2007: 376; Афанасьев 1995 II: 243.

8 MHM II: 369.

9 Зеленин 2004: 204.

Petrikų kaimo liepa. Gervėčių kraštas. 2010 m. Arūno Baltėno nuotrauka.

mergaitės augančios po medžių lapais. Galėčiau parodyti paveikslėlių, kuriuose vaikai atsiranda iš medžių. Po lapais šiuogžda negimusių vaikų sielos. Kaip tik dėl to kiekvieno vokiečių, austrų, šveicarų kaimo viduryje yra medis. Medis tad yra Didžioji Motina.¹⁰ Artimi vaizdiniai ryškėja ir už tokių keltų asmenvardžių bei gentivardžių, kaip genties pavadinimas *Eburones*, kilęs iš kukmedžio pavadinimo; airių mitinių personažų vardai *Mac Ibar* ir *Mac Cuilinn*, atitinkamai „Kukmedžio sūnus“ ir „Bugienio (*Ilex*) sūnus“; Velso gėlių asmenvardžiai *Guerngen* ir *Guidgen*, atitinkamai „Alksnio sūnus“ ir „Medžio sūnus“¹¹ – esmiškai „Kukmedėnas“, „Bugienaitis“, „Alksnėnas“ ar „Alksnaitis“, „Medėnas“ ir pan. Paminėtinas ir senovės airių asmenvardis *Ivageni* (paliudytas lytimis *Eugen*, *Iogen*, sulotynintai *Eogeni*, vėlesniu laikotarpiu – *Éogan*), pažodžiui „Kukmedžio (dievybės) ainis“¹².

Ši reiškinį andai yra pažymėjęs Dmitrijus Zeleninas: „Medžio, kaip genties protėvio arba pradininko, vaizdinys žinomas, pavyzdžiui, Sachalino giliakams, kurie, Eruchimo Kreinovičiaus žiniomis, save kildina iš maumedžio, ainus – iš eglės, orokus – iš beržo. Giliakai netgi įžiūri šių genčių išorinį panašumą su minėtais medžiais. Esama padavimų apie žmonių kilmę iš medžių ir kai kuriose Europos tautose. Antai Edoje (*Völuspa*) kalbama apie pirmųjų žmonių kilmę iš uosio ir vinkšnos“ (turimi omeny minėtieji Askas ir Embla). „Tarp rusų tokios kilmės iš medžio tiesioginių pėdsakų mes kol kas neaptikome, nekalbant apie gausias tokio tipo pavardes kaip *Березов* ‘Beržaitis, Beržėnas’, *Дубов* ‘Ažuolėnas’ ir t. t.“¹³ „Vis dėlto rusų pravardžių, susijusių su beržo ir kitų medžių pavadinimais, labai daug, tad neatmestina galimybė, jog kai kurios iš jų yra kilusios iš giminių vardų. Mūsų dienomis įprastos rusų pavardės: *Березов* ‘Beržaitis’, *Березин* ‘Beržėnas’, *Липин* ‘Liepys’, *Рябинин* ‘Šermukšnėnas’, *Дубов* ‘Ažuolėnas’, *Елкин* ‘Eglys’ ir kt. Senovėje paliudyti tokie rusų vardai bei tėvavardžiai: *Береза* ‘Beržas’, *Березин* ‘Beržėnas’, *Березкин* ‘Berželėnas’, *Березнев* ‘Beržūnas’; *Елка* ‘Eglaitė’, *Елович* ‘Eglaitis’, *Елин* ‘Eglėnas’; *Дуб* ‘Ažuolas’, *Дубов* ‘Ažuolėnas’, *Желудь* ‘Gilė, Gilius’; *Клен* ‘Klevas’, *Кленов* ‘Klevaitis’; *Липка* ‘Liepaitė’, *Лутощка* ‘Pliauskelė’, *Липовик* ‘Liepinis’, *Липин*

10 Franz 1996: 12–13.

11 Powell 1995: 164.

12 Королев 1984: 164–165.

13 Зеленин 1999: 174; žr. Зеленин 2004: 204.

‘Liepys’; *Осина* ‘Epušė’, *Осинец* ‘Epušinis’, *Осинин* ‘Epušėnas’; *Лоза* ‘Žilvitis’, *Ракита* ‘Blindė’, *Ивиц* ‘Karklas’, *Ивков* ‘Karklaitis’, *Ивович* ‘Karklėnas’, *Вербов* ‘Gluosnaitis’, *Вербота* ‘Gluosna’, *Верботич* ‘Gluosnėnas’, *Вербиков* ‘Gluosnelaitis’, *Вербиченко* ‘Gluosnaičiukas’; *Сосновик* ‘Pušina’, *Соснин* ‘Pušėnas’, *Соснов* ‘Pušaitis’; *Рябина* ‘Šermukšnis’, *Рябинин* ‘Šermukšnėnas’; *Илим* ‘Skirpstas’; *Калина* ‘Putinas’¹⁴; *Грабов* ‘Skroblaitis’; *Груша* ‘Kriaušė’; *Шипицин* ‘Dyglėnas’; *Бузок* ‘Šeivamedžiukas’; *Деревко* ‘Medžiukas’ ir t. t., ir t. t.¹⁵ „Švedijoje bent trys giminės – Linėjai, kuriems priklausė įžymusis XVIII a. botanikas, Lindelijusai ir Tilianderiai – kildino save iš tos pačios vienos trikamienės liepos.“¹⁶ „Ir apskritai daugelis švedų giminių kildino save iš medžių,

14 Paminėtina ir žinoma rusiška pavardė *Калинин* (iš jos, pavyzdžiui, rusiškas Karaliaučiaus pavadinimas *Калининград*), pažodžiui ‘Putinaitis’ ar ‘Putinėnas’. Atsižvelgiant į galimą (substratinių) baltizmų įtaką susidarant tokio tipo pavardėms, į nurodytą sąrašą galima būtų įtraukti ir pavardę *Путин* – plg. lie. medžio pavadinimą *putinas*. Tokiu atveju lietuvių kalbos priesaga *-in-* (medžio pavadinimas sudarytas iš šaknies *put-* ‘pusti, pūstis’, žr. FrLEW: 681) būtų savaimė perinterpretuota į giminišką rusų kalbos patroniminę priesagą *-in-*. Šiame kontekste paminėtina lietuvių daina, kurioje putinas prilyginamas berneliui: *Augo putinas vidurij girios, / O šermukšnėlis pagiružij... / Augo bernėlis šalia kaimo, / O mergelė vidurij kaimo... Mažus veikelius auginsiva*; taip pat kita: *Ko liūdi, putinėli... To liūdžiu, šermukšnėle... Ko liūdi, bernužėli... To liūdžiu, mergužėle...* (JšSD I: 510–511, Nr. 602). Pasak Nijolės Laurinkienės, „dainose užsimenama, kad putinas yra ‘verba’, tai yra augalas, kuris gali būti šventinamas. Visi šie bruožai rodo putiną esant nepaprastą – galbūt sakralų medį. Šiek tiek tuo suabejoti verčia vieno vestuvinės dainos tipo tekstai. Juose priešpastatomi du medžiai: laimingas ir nelaimingas. Septyniuose variantuose laimingas medis – jovaras, nelaimingas – putinas. Penkiuose variantuose, atvirkščiai, laimingas yra putinas, o nelaimingas – jovaras“ (Laurinkienė 1990: 64–65). Pažymėtina, kad gudų dainose *калининка* ‘putinėlaitis’ irgi atlieka „vyriško“ medžio vaidmenį, pavyzdžiui, kareivių dainoje: *Посыхай калининка, тойчас мороз будзиць. / Я морозу ня боюся, тойчас усыхнуся. / Ўбирайся молодой солдат, тойчас поход будзиць. / Я походу не боюся, тойчас убярся* „Džiūk, putinėlaiti, tuojau šalčiai bus. / Aš šalčių nebijau, kaip mat nudžiūsiu. / Ruoškis, jaunas kareivėli, tuojau žygis bus. / Aš žygio nebijau, kaip mat susiruošiu“ (Шейн 1874: 381, Nr. 711). Tiesa, lietuvių kalboje esama ir homonimo *putinas* „gaidys“, su ta pačia priesaga padaryto iš žodžio *putė* „višta“, pavyzdžiui: *Putinas su putėm ant kiemo* (Linkuva, Pakruojo r.) (LKŽ X: 1120, 1129; BūgaR I: 475; II: 526–527; III: 262 ir kt.). Tad svarstant galimą baltišką rusų pavardės *Путин* kilmę neatmestina ir pastaroji galimybė, neturinti nieko bendra su medžio pavadinimu.

15 Зеленин 1999: 176.

16 Зеленин 2004: 204.

pavyzdžiui, Almenų giminė – iš alksnio.¹⁷ Šiaip ar taip, tokio tipo pavardės visiškai prilygsta minėtiems keltų asmenvardžiams. Čia tiktų lietuvių priežodis: *Vaikai tarpsta kaip medžiai girėj*¹⁸.

Šiuo atžvilgiu prisimintinas senovės graikų mitas apie moterį, jauną motiną Filirą, pavirtusią liepa (gr. φιλύρα, pažodžiui „liepa“). Kartą Kronas susiėjo su Okeano ir Tetidės dukra Filira ir pačiu nelaiku buvo užtiktas žmonos Rėjos. Jis iškart pasivertė eržilu ir spruko šalin, o Filirai gimė vaikas – pusiau žmogus, pusiau žirgas (paskui tapęs išmininguoju kentauru Cheironu). Paklaikusi nuo pagimdytos pabaisos, kurią jai dabar teks maitinti krūtimi, Filira ėmė melsti dievų paverčiama ir galiausiai paverto liepa. Savo ruožtu Cheironas turėjo motinvarđi Filiridas (Φιλυρίδης), t. y. „Liepaitis“ ar „Liepėnas“.¹⁹

Karlo Gustavo Jungo manymu tad, pagrečiui su daugeliu kitų simbolių, „motinos simbolis yra gyvybės medis (ξύλον ζωής). Gyvybės medžiu pirmiausia galėjo būti vaismedis kaip genealoginis medis, taigi – savotiška genties motina. Gausūs mitai sako žmones esant kilusius iš medžių ir daugelis iš jų pasakoja, kaip herojus glūdėjo medžio kamieno viduje tarsi motinoje – antai miręs Osiris kedro medyje, Adonis mirtoje ir kt. Daugybė moteriškų dievybių garbintos medžio pavidalu, ir tai atvedė prie šventų medžių bei giraičių kulto. Vadinas, kai Atis išsikastravo po pušimi, jis taip pasielgė dėl to, kad tas medis jam reišėkė motiną.“²⁰ K. G. Jungui pritaria V. Toporovas: „Hierogamijos siužetuose medžiai, susiję su vaisingumo dievybėmis, gali būti traktuojami kaip gyvybės medžiai. Antai porose: Ištar–Tamuzas (Tamuzas prilyginamas vystančiam tamariskui bei gluosniui), Afroditė–Adonis (Adonį pagimdė Mira, dievų paversta miros medžiu, ir jis gimė iš miros medžio), Isidė–Osiris (Isidės ryšys su sikomoru, ‘sudygusio’ Osirio įvaizdis, Osiris vynuogyno krūme arba medžio kamieno pavidalu [...])“ ir t. t.²¹ Tai matyti ir „Senovės Egipto piešiniuose, vaizduojančiuose iš medžio išaugančias dievybės – pavyzdžiui, deivės Isidės – rankas. Šiuo atveju, kaip ir kitais jį tipologiškai atitinkančiais, neabejotinas medžio tapatinimas su moterimi (jį

patvirtina baltų medžio syvų tapatinimas su pienu ir pan.; plg. moteriai prilygintą gyvybės medį Egipte [...])“²². Iš Senovės Egipto dar paminėtina meilės ir vaisingumo deivė motina Hator, Behdeto Horo (arba Ptaho) žmona ir Horo Semataujo motina, tiesiogiai įgaudavusi finikinės palmės arba sikomoro pavidalą ir tapatinta su deive Jusat, išikūnijusia akacijoje; be to, kitas žinomas Hator pavidalas – karvė²³, o tai vėl mums primena „medžio pieną“. Pridursime, jog dievas Ra Senovės Egipte irgi kartais laikytas gimusiu iš sikomoro medžio, o dievas Vepvavetas (*Wepwawet*) – iš tamarisko²⁴. Artimieji Rytai šiuo atžvilgiu – jokia išimtis. Tarp Šiaurės Amerikos indėnų žinomas padavimas apie mirusią žmoną, našlio vyro palaidotą medžio uokse, iš kurio paskui gimė nepaprastas vaikas – vietovės gerasis genijus²⁵.

Senovės indų „Rigvedoje“²⁶ šventosios ugnies dievo Agnio motinomis pavadinamos medžio pliauskos, kurias trinant išgaunama ugnis, pavyzdžiui, I.140.3: *kṛṣṇaprútau vevijé asya sakṣítā ubhā tarete abhí mātārā sísūm* „Pajuodusios, driūkuojančios, drauge gyvenančios abi sugriebia motinos vaiką“; III.23.3: *dása kṣipah pūroyān sīm aijanan sújātam mātṛṣu priyām* „Dešimt pirštų jį pagimdė, pirmapradį, skiaistagymį, motinose, mieląjį“. Nors kitąsyk anaipol nebeaišku, ar turimos omeny tik medžio pliauskos, kurias trinant išgaunama ugnis, ar apskritai medžiai, kaip antai IV.7.6: *tām śásvatīṣu mātṛṣu vāna á vītām...* „Jį, daugybėje motinų miške slypintį...“; VIII.23.25: *átithim mánuṣāṇām sūnuṁ vānaspátinām / víprā agnīm ávase pratnām īlate* „Žmonių svetį, medžių sūnų – vaidilos ugnį atgajai pirmykštį kviečia“ (sudurtiniu žodžiu *vānas-pāti-*, pažodžiui „medėpatis“, paprastai vadinamas didelis, išsiskiriantis girioje medis, maždaug „medžių medis“); X.91.6: *...tām āpo agnīm janayanta mātārah / tām ít samāmām vanínaś ca vīrúdhō ’nátarvatīś ca sūvate ca viśvāhā* „...jį, Agnį, upės motinos pagimdė, / juo lygiai taip ir medžiai, ir vijokliai iščiose nėš-

17 Зеленин 2004: 205; apie giminės medžius dar žr. ЭС: 114.

18 LtŽ: 315, Nr. 303.

19 Žr. March 1998: 203–204, 626; Грейвс 1999 II: 245, 246; Veličkienė 1996: 81, 119; ДГРС: 1736.

20 Jung 1990: 219, žr. 246.

21 МНМ I: 397.

22 Иванов 1972: 122; apie baltų medžio syvų tapatumą motinos pienui ir medžio krūtis bus kalbama sekančiame, 5-me skyriuje.

23 МНМ II: 584–585; МС: 586; žr. Lurker 1995: 123; plg. Uždavins 2003: 341.

24 Lurker 1995: 123.

25 FNAI: 228–237, Nr. XIX.

26 „Rigveda“ cituojama ir verčiama iš AufHR I–II ir Rigveda 2004, atsižvelgiant į nuodugniausią rusiškąjį vertimą: Ригведа 1989; Ригведа 1995; Ригведа 1999. Teikiamą vietą nesunku susirasti pagal nurodomą posmo numerį vidinėje „Rigvedos“ struktūroje.

ti ir vis vaikuojas nuolat“. Bet kitąsyk apie ugnį nebėra kalbos, o medis prilyginamas ir pavadinamas motina, kaip štai Ašvinams skirtame himne V.78.5: *ví jihīśva vanaspate yóniḥ sūśyantyā iva* „Atsiverk, medi, lyg beapsivaikuojanti gimda!“; X.97.4: *ósadhīr íti mātaraś...* „Augalai tad motinos!..“ Kai kuriuose vedų tekstuose žynio šventa lazda pavadinama *sūpasthā devo vanaspatiḥ*, pažodžiui „gerų iščių dievas medėpatis“, arba „dieviškas medis geromis iščiomis“²⁷.

Jau užsimintas senovės graikų mitas apie Adonio gimimą yra vienas iš ryškiausių antikinių šios temos pavyzdžių. Mitas žinomas keliais artimais variantais, bet jo esmė maždaug tokia: meilės deivė gražuolė Afroditė vienos tolimos šalies karaliaus dukrai Mirai (būsimajai Adonio motinai) už bausmę, kad ši nerodė jai deramos pagarbos arba parodė nepagarbą pernelyg didžiudamasi savo grožiu, įkvėpė geismą savo tėvui; apimta geismo, nakties tamsoje ji išėlino į tėvo guolį, ir tasai susiėjo su savo dukra, jos iš pradžių neatpažinęs, o kai galiausiai atpažino, baisiai užsirusino ir puolė ją su kardu rankoje. Pasak Ovidijaus „Metamorfozėse“ persakyto bene plačiausiai žinomo varianto (X.476–514):

Aklas tamsumas nakties pagelbėjo Mirai pasprukti
Nuo pražūties, ir ji, plačiaisiais laukais paklajojus,
Palmes arabų šalies ir Panchajos kraštą paliko,
Klaidžiojo, kol devynis kartus papildinėjo mėnulis,
Ir po didžių vargų Sabėjų šaly apsistojo,
Naštą vos panešdama. Pati nebežino, ko melsti:
Lygiai ir mirti baisu, ir gyventi jai taip nusibodo.
Pradeda maldą ji taip: „O, jei išpažįstančiai viską
Galit, dievai, patikėt – sutinku prisiimt užtarnautą
Bausmę, tačiau, kad, likus gyva, neterščiau gyvųjų,
Arba numirus – šešėlių, iš šių karalysčių išvykit,
Verskit, kuo norit, mane, bet gyvent nei numirti
neduokit.“

Žodžiams tokiems dievai nekurti, ir prašymas josios
Rado bemat užtarėjų tikrų: maldaujančiai kojas
Užpila žemė juoda, į šalis po ja išsiskleidžia
Pirštai, pavirtę šaknim, kaip atsparu aukšto kamieno,
Kaulai jos tampa medžiu, tik čiulpai vidury pasilieka.
Kraujas patampa syvais, šakom stambiosiom jos
rankos,

Pirštai – šakutėm plonom, oda žieve sukietėja.
Iščių sunkumą tuomet beaugdamas medis suspaudė,
Ėmė krūtinę tuoj siekt ir taisėsi kaklą uždengti.
Delst nevaliojo pati ir artėjančio medžio sutikti
Gūžės į krūvą visa ir veidą panėrė į žievę.
Nors ji su kūnu drauge jausmus turėtus prarado,

27 Gonda 1985: 373–374.

Verkia tačiau, ir lašai drungni tebesrūva iš medžio.
Ašaros – josios šlovė, iš medžio trykštančiai mirai
Vardas išliko tas pats ir nebus jis pamirštas amžiais.
Kūdikis po žieve, nuodėmingai pradėtas, užaugo
Ir pasigedo, pro kur jam ir kaip į pasaulį išeiti,
Močią palikus; svoriu išsipūtė medyje pilvas,
Motiną tempia našta, skausmams nerasime žodžių,
Šauktis Lucinės dabar gimdyvės lūpos negali.
Medis tačiau panašus į gimdančią ir susirietęs
Skundžiasi skaudžiai skausmais ir krintančiom
ašarom drėksta.

Betgi Lucinė švelni prie skausmingų šakų atsistojo,
Jas palytėjo ranka ir gimdantį žodį pasakė.
Medis pridaro plyšių ir pro žievę įtrūkusią
krūvį
Gyvą išleidžia, tasai pravirksta, priėmę jį nimfos
Guldo švelnutę žolę ir motinos ašarom prausia.²⁸

Adonio gimimas iš medžiu virtusios Miros, iš prasivėrusio medžio kamieno ne kartą vaizduotas dailėje.²⁹

Kitas minėtas Paviduržemio dievas Atis, pagal vieną iš mito variantų, atvirksčiai, buvo pagimdytas moters (deivės Nanos), suvalgiusios migdolo arba granato medžio vaisių³⁰. Galiausiai, Ačiui (dėl savo dieviškosios motinos pavydo) mirus, iš jo kraujo vėlgi išauga pavasario gėlės ir medžiai³¹. M. L. fon Franc šiuo atžvilgiu palygina Atį su Kristumi: „Ačio mitas, būdamas senesnis už krikščioniškąjį mitą apie nukryžiuotą Dievą, išreiškia tai ypatingu būdu. Atis, Didžiosios Motinos mylimas sūnus ir tipiškas dieviškasis jaunuolis, kuriam negresia pasenti ir sukriosti, yra pavyzdinis *puer aeternus*, amžinai jaunas ir gražus dievas, nepalietas liūdesio, žmogiškojo ribotumo, ligų, luošumo ir mirties. Kaip ir šis dievas, dažnas jaunuolis, turintis išreikštą motinos kompleksą, tam tikru savo gyvenimo metu pajunta, kad gyvenimas neleis tokiai būklei tęstis amžinai – jo laukia mirtis. Gyvenimo pilnatvės būklėje visas gyvenimas, kupinas prasmės ir spindesio, laukia prieš akis, bet mes suprantame, kad ši būklė netruks ilgai – tamsioji gyvenimo pusė ją neišvengiamai sugriaus. Todėl šis jaunas dievas

28 Ovidijus 1979: 274–275. Žr. Veličkienė 1996: 23; March 1998: 34–35; Грейвс 1999 I: 83, plg. 87; Frazer 1995: 333; Henderson, Oakes 2001: 118; MC: 23 ir kt.

29 Žr. reprodukcijas: Henderson, Oakes 2001, 4-tas pav. įklijose; MHM I: 401 ir kt.

30 Henderson, Oakes 2001: 116–117; plg. Frazer 1995: 345–346.

31 MHM I: 123–124; MC: 71.

visuomet miršta ankstyvame amžiuje, prikaltas prie medžio, kuris vėlgi reiškia motiną. Jį pagimdęs motiniškasis pradus savo neigiama puse jį vėl praryja.³²

Ačio gimimą iš suvalgyto medžio vaisiaus galima palyginti su jakutų ritualu, kuriuo bevaiškė moteris siekdavo išmelsti vaikų. Moteris eina į girią prie medžio *aryk mas* (*арык мас*, tankiai į viršų sužėlęs maumedis), patiesia po juo kumelės odą ir prašo medį vaiko. Pasak ritualą aprašiusios Jelenos Novik, „jei medžio dvasia (*aryk iččité, арык иччитэ*) sutinka, tai medis sugirgžda, ir ant kumelės odos nuo jo nukrenta kirminas. Moteris jį paima, praryja ir nuo jo pastoja. Tokiu būdu pradėtas vaikas vadinamas *aryk ogoto* (*арык огото* 'medžio vaikas'). Visi jakutai tiki, kad šitoks vaikas vėjui pučiant ne ramiai sėdi, o linguoja.“ Kai kur ši apeiga atliekama kiek kitaip: „Moteris, slapta nuo visų atėjusi prie *aryk mas*, sako: 'Tavęs užsigeidžiau, tau pajutau geismą. Noriu vaikų, duok man savo vaiką. Susigiminiuokime!' Tada moteris po medžiu užmiega. Jai nubudus, kirminas krenta į jos indą su kumysu, užlietu sviestu. Ji išgeria kumysą drauge su kirminu, pašlaksto kumysu medį“ ir t. t. „Kitose vietovėse moteris pati purto medį *aryk*, kol nukrenta kirminas, o tada ima jį ir suvalgo“; negana to, J. Novik paaiškiniu, „tai, kad moteris purto medį, reiškia, kad sueina su medžio dvasia į lytinį santykį“³³.

Viena vertus, čia reikia turėti omenyje paplitusius tarp šamaniškų tautų vaizdinius apie pastojimą „dėl to, kad šamanas nupučia būsimų vaikų 'gemalus', kabančius kaip lapai ant šventojo beržo, žemėn“, nes danguje „auga šventas beržas, ant kurio šakų, tarsi lapai, jie ir kabo. Šamanaudamas dėl vaikų ar dėl naminių gyvulių prieauglio šamanas, atsiklausęs [dangaus dievo] Ulgenio, nupūsdavo *kut* [sielas] nuo beržo, ir jos lėkdavo žemėn į jurtas (per dūmų angas)“; atitinkamo ritualo metu „į žemę jurtoje ties židiniu įsmeigdavo berželį, kurio lapota viršūnė su pririštu prie jos baltu kaspiniu (*жалама*) išsikišdavo oran per dūmų angą. Po berželiu prie židinio patiesdavo veltinį (pabalnę). Ant berželio šakos pakabinavo mažytį lopšio modelį (*кабай*) iš beržo tošies. Šamano nupūstasis *kut* iš dangaus per dūmų angą krisdavo tiesiai į lopšį.“³⁴ „Turkų osmanų gyvybės medis turi milijoną lapų, ir ant kiekvieno iš jų

užrašytas žmogaus likimas; kaskart, kai tik miršta žmogus, nukrenta lapas.“³⁵ Atkreipsime dėmesį, kad žmonės medžio lapams prilyginami ne tik šamaniškų Sibiro bei musulmoniškų Mažosios Azijos tiurkų tautų, bet, pavyzdžiui, ir senovės graikų „Iliadoje“ (VI.146–149):

Koks yra lapų gimimas miške, ir žmonių tokis lygiai. Vėjas nudrasko ir blaško juos žemėj, o miškas, atgijęs Ir sužaliavęs pavasario metą, kitus užaugina.

Lygiai taip kartos žmonių: vienos auga, o kitos jau nyksta.³⁶

Žmonės lyginami su lapais, ypač – mirštantys žmonės su krintančiais lapais – autorinėje lietuvių poezijoje. Štai Antano Miškinio eilutės: *Kad mes pasaulyje, mes žmonės, / Kaip lapai lapkritį, kaip lapai byrame*³⁷. Juozo Gražulio: *Jei ne rytoj, tai neprailgus / Nukrisiu gelstančiu lapu*³⁸. Salomėjos Nėries: *...mano palaikis kūnas, lyg suvytęs rudens lapas, nukris tau, motina žeme, ant krūtinės*³⁹. Nors su krintančiu lapu čia palyginamas mirštantis žmogus, tačiau mirtis ir gimimas yra homologiški įvykiai: gimimas į šį pasaulį yra mirtis aname, o mirtis šiame pasaulyje – gimimas į aną. Tad gimstančio žmogaus palyginimas su krintančiu lapu iš esmės yra to paties pamatinio provaizdžio atmaina.

Juolab kad ir vietinių australų, Emilio Diurkheimo duomenimis, medžiuose „gyvena vaikų embrionai, vadinami *ratapa*, priklausantys tam pačiam totemui kaip atitinkamas protėvis. Pavyzdžiui, ant eukalipto, atstovaujančio kengūros klanu protėviui, esama ratapų, kurių totemas yra kengūra. Kai pro šalį eina moteris, tuomet, jeigu ji priklauso matrimoninei klasei, kuriai pagal taisykles turi priklausyti tų ratapų motinos, viena tų ratapų galės prasiskverbti į ją per jos klubą. Moteris apie šį įsikūnijimą perspėjama būdingais sopuliais – pirmaisiais nėštumo simptomais.“⁴⁰

Antra vertus, minėtus šamaniškus vaizdinius galima priskirti plačiai paplitusiems tikėjimams medžių įtaka vaisingumui ar net laikyti savita jų interpretacija. Turimi omeny tikėjimai tuo, kad, Džeimso Džordžo Freizerio žodžiais, „medžio dvasia skatina kaimenių veisimąsi ir apdovanoja moteris palikuonimis. Šiaurės Indijoje

32 Franz 1995: 44–45. Apie Mirtį motinos pavidalu žr. toliau.

33 Новик 2004: 116, 117.

34 Потапов 1991: 29, 34, 32.

35 Eliade 1989: 273.

36 Homeras 1962: 124.

37 Miškinis 1935: 95.

38 Gražulis 1995: 12.

39 Nėris 1984 III: 19.

40 Durkheim 1999: 279–280.

indiškasis lapainis (*Emblca officinalis*) yra šventas medis. *Phalgun* (vasario) mėnesio vienuoliką dieną prie šio medžio atliekami nuliejimai, jo kamienas aprišamas raudonu arba geltonu raiščiu ir jo meldžiama vaisingumo moterims, gyvuliams ir pasėliams. Savo ruožtu vienas iš labiausiai gerbiamų vaisių šiaurės Indijoje yra kokoso riešutas, vadinamas *Śriphala*, t. y. gerovės deivės *Śri* vaisiumi. Tai vaisingumo simbolis, visoje Aukštutinėje Indijoje laikomas šventyklose dėl moterų, norinčių tapti motinomis. Kva mieste lyje, netoli Senojo Kalabaro, kitados augo palmė, įgalindavusi pastoti bet kurią nevaisingą moterį, kuri tik suvalgys jos riešutą. Europoje panašių galių moterims ir gyvuliams, matyt, bus tikėta turėjus gegužės medį, ar gegužės kartį.⁴¹ „Maorių [tautos] gentis *tuhoe* galią padaryti moteris vaisingas priskiria medžiams. Tie medžiai siejami su mitinių protėvių bambagyslėmis, ir iki pat visai nesenu laikų iš tikrųjų ant jų būdavo sukabinamos visų vaikų bambagyslės. Nevaisingai moteriai tereikėdavo apglėbti tokį medį rankomis, ir ji pastodavusi berniuku arba mergaite, priklausomai nuo to, ar ji apglėbė medį iš rytų, ar iš vakarų pusės. Europoje plačiai žinomas paprotys per gegužines priešais mylimosios namą pastatyti ar ant jo užkelti žalią krūmą, galimas daiktas, irgi atsirado iš tikėjimo vaisinančia medžio dvasios galia. Kai kuriose Bavarijos dalyse tokie krūmai pastatomi ir jaunavedžių namuose, išskyrus tuos atvejus, kai jaunoji jau dienose. Tokiais atvejais sakoma, kad vyras pats sau jau yra pastatęs gegužės medelį. Tarp pietų slavų nevaisinga moteris, norinti susilaukti vaiko, Jurginių išvakarėse ant vaismedžio kabina naujus savo marškinius. Kitą rytą prieš patekiant saulei ji apžiūri marškinius ir jeigu randa ant jų užropojusį kokį gyvą padarą, viliasi, kad jos troškimas per artimiausius metus išsipildys. Tada ji apsivelka marškinius ir tiki būsianti tokia pat vaisinga kaip tas vaismedis, ant kurio marškiniai praleido naktį. Tarp kara-kirgizų [t. y. kirgizų] nevaisingos moterys, norėdamos susilaukti palikuonių, voliojasi ant žemės po vieniša obelimi. Pagaliau tiek Švedijoje, tiek Afrikoje medžiams priskiriama galia palengvinti moterims gimdymą. Kai kuriose Švedijos srityse prie kiekvieno ūkio kitados yra buvęs saugantis medis *bardträd* (liepa, uosis arba vinkšna). Niekas nedrįsdavęs nuo jo nė lapo nuskinti, bet kokia jam padaryta žala grėsė nelaimėmis arba ligomis. Nėščios moterys, siekdamos palengvinti gim-

41 Frazer 1995: 117.

dymą, tokį medį apglėbdavusios rankomis. Kai kuriose Kongo negrų gentyse nėščios moterys pasigamina sau apdarą iš tam tikro švento medžio žievės, nes tiki, kad medis apgins jas nuo visų su gimdymu susijusių pavojų. Pasakojimas apie Latoną, kuri, gimdydama dieviškuosius dvynius Apoloną ir Artemidę, apglėbusi palmę arba alyvmedį, arba du lauro medžius, ko gero, mena panašų graikų tikėjimą kai kurių medžių galia palengvinti gimdymą.⁴² Apsirengimas medžio žieve gimdant iš esmės reiškia tapatinimąsi su juo – tapatinimąsi su pavyzdiniu medžiu-motina. Graikų Apolonas, kaip ir nabatėjų dievas Dusura, ar Dūsaras, yra gimęs po palme⁴³. O drauge su K. G. Jungu čia dar galima prisiminti, kad „Latona ir Marija – abi gimdė po palme, ir Maja pagimdė Budą švento medžio paunksmėje“⁴⁴. Būtent ašokos medžio paunksmėje, prie kurio ji vaizduojama ir dailėje⁴⁵. Pridurkime, kad ir Senovės Egipto deivė Nut pagimdė Osirį po (nenustatytos rūšies) medžiu *kesbet*⁴⁶. Panašiai „Obės ugrai turėjo ypatingus ‘moteriškus’ medžius *porlityhor*, *purlahtymah* (*порлительхор*, *пурлахтымах*), ant kurių kabindavo gimdyvių drabužius bei apavą, senus lopšius ir beržo tošies dėžutes su nuovalomis“⁴⁷. „Bevaikis senis nuėjo į mišką, nusikirto epušę ir nutašė iš jos gražų berniuką – taip prasideda viena čiuvąšų pasaka. Paskui ši medinė lėlė pavirsta vaiku. Čiuvąšams epušė priklauso šventiems medžiams, su kuriais jie sieja savo laimę. Minėtame tekste epušė, Antono Salmino nuomone, atlieka moteriškojo prado vaidmenį: senis ima epušę ir gaminasi trokštamos laimės simbolį – sūnaus pavidalą. Troškimas pavirsta tikrove. Epušės, kaip moteriškojo prado, požymiai išliko ir liaudies dainose: sena epušė simbolizuoja motiną, o jauna – vyresniąją seserį.“⁴⁸ Pats „Pinokio“, iš pliauskos išdrožto ir atgijusio nepaprasto vaiko, motyvas būtų atskira tema, į kurią čia nėra galimybės leistis.

Pagaliau pereikime prie baltų ir slavų. Iš medžio gimusio žmogaus (antropomorfinės dievybės) pasirodo latvių etiologinėje sakmėje, kurioje žmonės žemėje atsiranda būtent iš nuvirtusio medžio stuobrio, arba šiekšto. Pirmajam žmogui žė-

42 Frazer 1995: 118–119.

43 Грейвс, Патай 2005: 405; žr. Jobes 1962: 477.

44 Jung 1983: 318.

45 МНМ I: 397.

46 Lurker 1995: 123.

47 Новик 2004: 167.

48 Салмин 1989: 7.

mēje *Dievs pasacīja*: „*Kad tev nepatīk dzīvot vienam, meklē pats sev draugu. Meža vidū ir veca sieksta. Cik reizes pārlidīsi pār to siekstu, tik tev būs dēlu un meitu*“. *Cilvēks paklausīja, gāja uz mežu, uzmeklēja veco siekstu un sāka caur viņu ložņāt. Kā pārlīn, tā skaists pārlīn nostājas pret viņu, kā pārlīn, tā pārlīn. Tā viņš līda daudz reižu...* „Dievas pasakē: ‘Kai tau nebepatīks gyventi vienam, ieškok sau draugu pats. Miško vidury yra senas šiekštas. Kiek kartų pralīsi per tą šiekštą, tiek turēsi sūnų ir dukrų.’ Žmogus paklausė, nuėjo į mišką, surado tą seną šiekštą ir ėmė per jį landžioti. Kai tik pralenda, taip prieš jį stoja daili porelė, kai tik pralenda, taip porelė. Taip jis pralindo daug kartų...“⁴⁹

Beje, visuotinai žinomas paprotys pralīsti per rumbuoto medžio angą (tarp suaugusių šakų, per kiaurą uokšą ir pan.) siekiant pasveikti aiškinamas kaip simbolinis pergimimas. Jono Balio žodžiais: „Ypač medžiai, suaugę iš dviejų kamienų ir sudarą angą, esti laikomi šventais ir stebukladariais: pro tokią angą pralindę žmogus išsivaduoja nuo ligų. Šitas tikėjimas yra labai paplitęs ir remiasi įsivaizdavimu, kad toks pralindimas reiškia žmogaus gimimo pasikartojimą: tada žmogus tampas sveikas kaip naujagimis.“⁵⁰ Panašiai, D. Zelenino patikinimu: „Kai kurie etnografai įžvelgia čia ne paprastą ligos perdavimą medžiui, o sergančio žmogaus pergimimą, arba naują, antrąjį gimimą iš augančio medžio“⁵¹. Vadinasi, medis, kuris ligonį „iš naujo pagimdo“ sveiką kaip kūdikį, yra jo naujoji „motina“. Savo ruožtu senas šiekštas ką tik pateiktoje latvių sakmėje tikėtinai mena latvių Miško motę (*Meža māte*), pasirodantią kaip tik seno didelio medžio pavidalu⁵².

Kai kuriose latvių dainose motina prilyginama liepai, kaip antai:

*Es māmiņa kā liepiņa,
Man bērniņi kā mušiņas,
Man bērniņi kā mušiņas,
Visiem pliki vēderiņi.*

Aš mamelė kaip liepelė,
Mano vaikai kaip muselės,
Mano vaikai kaip muselės,
Visų jų pliki pilveliai.⁵³

49 TPD: 97, Nr. 127.

50 BIR II: 73. Kitame kontekste apie šį paprotį žr. Разаускас 2007: 70–76.

51 Зеленин 1999: 156.

52 Šmitas 2004: 75–76.

53 BDS: Nr. 2999; Migla 2009: 207.

Latvių mįslėse motina yra eglė ir pušis: *Māmiņai atauga mūža sagša mugurā* „Mamytei ataugo amžina skara ant nugaros“ = eglė „eglė“; *Liela, gara māmiņa, simtu adatu mugurā* „Didi aukšta mamytė, šimtas adatų ant nugaros“ = priede „pušis“⁵⁴. Lietuvių mįslėje – obelis: *Kojomis minta, rankomis kitiems atiduoda* = obelis⁵⁵. Čia medžio šaknys, be to, prilyginamos žmogaus, moters kojoms.

Tą pat vėlgi matome lietuvių liaudies dainoje, kurioje liepa tiesiog pavadinama motina (tuo pat būdu, kaip anksčiau išnagrinėto paralelizmo motina=liepa : tėvas=ąžuolas atveju⁵⁶, tik be antrojo dėmens, kaip mažiau svarbaus):

*...O liepele, liepytėle,
Tu – mano močiutė:
Šaknelės – kojelės,
Šakelės – rankelės,
O šie žali lapeliai –
Meilieji žodeliai.⁵⁷*

Kartais antrasis, vyriškasis dėmuo išlieka (nors ir pažemintu krūmo pavidalu):

*Girios krūmeliai –
Tai mūsų tėveliai,
Liepelės – motynėlės.⁵⁸*

Kitu atveju našlaitė išreiškia lyrinę viltį liepą pavirsiant jos motina:

*O aš prieidama,
Apsikabindama:
– Bent pavirski, liepužėle,
Į mano močiutę!
Šakelės – rankelės,
Šaknelės – kojelės,
O šie žali lapužėliai –
Meilieji žodeliai!⁵⁹*

Laidotuvių raudoje prašoma mirusią motiną užaugti ant kapo liepa:

*...Išauk, mocinėla, aukštam kalnelij,
Aukštam kalnelij balta liepela.
Iššakok, mocinėla, placiais lapeliais,
Pražydek, mocinėla, aukselio žiedeliais...⁶⁰*

54 AnLTM: 124, Nr. 1073; 217, Nr. 2371.

55 LTs V: 494, Nr. 5839; plg. Dundulienė 1994: 78.

56 Razauskas 2016b: 40–41.

57 JšSD II: 46, Nr. 792a.3–4; var.: 131, Nr. 899.8–9; JšLD I: 837–839, Nr. 456; III: 397–399, Nr. 1240; BsOD I: 19–20, Nr. 3; žr. Vėlius 1983: 121; Невская 1983: 203.

58 LtŽ: 55, Nr. 13.

59 JšLD II: 693, Nr. 911.5–6; III: 409, Nr. 1244.5–6.

60 BsV: 102, Nr. I.17.

Žymi tautosakos pateikėja Anelė Čepukienė, prisimindama piemenavimo laikus, nepraleidžia progos motina pavadinti eglės: *O tas debesėlis kartais eina šalin, o kartais tiesiog ant mūs. Ir kur dingt? Bėgam po eglę ar po kadugiu, prašom eglutės: „O eglele motule, nuleisk žemai savo žalias šakeles, priglausk piemenėlius vargdienėlius po savo tankiom šakelėm, kad jų nesulytų, kad jų nepermerktų...“⁶¹*

Iš autorinės poezijos gal verta čia prisiminti Maironį („Dyvitis“):

*Rods, iš Dyvičio eglyno
matos eglė štai toli!
Ta senutė būk tai šnekant!..
tik suprast jos negali.
Bet to ežero panytė,
sakos, klausius valandom's,
Apie praeitį ją kalbant
eglių augančioms kartoms.
.....
Skamba jaunas dainų aidas!
klausos jo aplink miškai:
Eglei motinai sapnuojas
didžio Vytauto laikai.
.....
Pamylėjau, įsidėjau
nuo palaimintos dienos
Eglės pasakas senovės,
daines Lietuvos jaunos!..⁶²*

Įsidėmėkime, kad įsameninta, motinai prilyginta eglė apie garbingą senovę pasakoja Lietuvos jaunuomenę įvaizdijančiam jaunam eglynui, eglių jaunuolynui (*eglių augančioms kartoms*). Vėl prisimintinas jau minėtas lietuvių priežodis *Vaikai tarpsta kaip medžiai girė*⁶³.

Obels-motinos (podraug vyšnios-sesers, vyšnios-nuotakos) vaizdinys iškyla Bernardo Brazdžionio eilėraštyje „Dainius“:

*Po baltu nuometu žaliame gegužų
Ties mano langu dvojen vyšnios lūžo,
Kaip dvojen seserys greta;
Pas mano langą lauko obelėlė
Sunkaus žiedų vainiko nepakėlė,
Kaip motina, kaip motina balta...
.....
Ir aš, anų baltųjų vyšnių brolis,
Iš skausmo eisiu į gyvybės tolius,
Ir aš sūnus anos senos obels
Ir taikoje, ir karo vėtrų žingsnius*

61 ČПОТК: 237.

62 Maironis 1988: 207–209.

63 LtŽ: 315, Nr. 303.

*Savos tautos aruodan derlių rinksiu,
Kol šalnų kojas ir rankas sugels,
Kol po žiedų našta širdis pabals...⁶⁴*

Be to, poetas čia ir save – kaip obels sūnų – nejučia prilygina medžiui, kurio rankos ir kojos tapčios nuo šalnų neapsaugotoms medžio šakoms ir šaknims.

Dainose motinos vaikams paprastai prilygsta medžio (dažniausiai eglės, bet gali būti ir liepos) šakos ir viršūnė, pavyzdžiui:

*Oi tu, eglele,
Tu, siūbuonėle,
Siūbavai rytą,
Vėlai vakarėlį,
Kol išsiūbavai
Devynias šakas,
Devynias šakas,
Dešimtą viršūnę...
Oi tu, motule
Rūpestingoji,
Rūpinais rytą,
Vėlai vakarėlį,
Kol aprūpinai
Devynis sūnus,
Devynis sūnus,
Dešimtą dukrelę...⁶⁵*

Medis su šakomis prilyginamas motinai su vaikais ir gudų dainose, kaip šioje iš Vilnijos, kurioje vaikas prisipažįsta:

*Бела бярозка, то жана мая,
У бярозки розги – то дзетки мае⁶⁶.*

Baltas berželis – tai mano žmona,
O berželio vytytys – mano vaikeliai.

Ir dar:

*Тут табе калина з веткамі,
А мне молодзе з деткамі⁶⁷.*

Štai tau putinas su šakelėmis,
O man jauna žmona su vaikeliais.

Medžio viršūnė prilyginama dukrai:

*Со двора княгинька зъезжала,
Вярхушку ў бярозки сорвала!*

64 Brazdžionis 1989: 234.

65 LTs I: 69–70, Nr. 47; žr.: JšLD I: 69, Nr. 24.1–8; III: 735, Nr. 6.11–18; LLD VI: 123–132, Nr. 122–132; taip pat žr. Dundulienė 1994: 108–109; Račiūnaitė-Vyčienė 2000: 279.

66 Киркор 1858: 212, Nr. 22.

67 Шейн 1874: 352, Nr. 654, 656.

Стой, моя бярозка, биз макушки,
Живи, моя матушка, биз дочушки.⁶⁸

Iš dvaro kunigaikštienė važiavo,
Berželio viršūnė nulaužė!
Stovėk, mano berželi, be viršūnėlės,
Gyvenk, mano motule, be dukružėlės.

Arba:

З двору Гапулька зъезжала,
Вярхушку бярозы сорвала.
Росци, моя бяроза, без вярхушки,
Живи, моя мамухна, без дочушки.⁶⁹

Iš dvaro Gapulka važiavo,
Beržo viršūnė nulaužė.
Auk, mano berže, be viršūnėlės,
Gyvenk, mano mamule, be dukružėlės.

Rusų baladėje apie medžiu paverstą žmoną ši, kreipdamasi į savo vyrą, šakas vėlgi prilygina vaikams:

Не рябинушку секешь,
Секешь свою молоду жену!
А что веточки – то наши деточки!

Ne šermukšnėlį kerti,
Kerti savo jaunąją žmoną!
O šakelės – tai mūsų vaikeliai!⁷⁰

Medžio šakos motinos vaikams būdingai prilyginamos ir mįslėse. Lietuvių: *Močia vidury, vaikai aplinkui* = medis⁷¹. Latvių: *Māte vidū, bērni apkārt* „Motina vidury, vaikai aplinkui“; *Liela, gara māte, simtu simtu bērnu* „Didi aukšta motė, šimtų šimtai vaikų“ = *koks un zari* „medis ir šakos“⁷². Netiesiogiai – ir latvių priežodyje *Kāds koks, tādi zari* „Koks medis, tokios ir šakos“⁷³.

Atitinkamai užmenamas kelmas, t. y. nukirstas medis, išleidęs atžalas. Lietuvių: *Pernai močia mirė, šiomet vaikai gimė* = medis⁷⁴; *Pernai močia mirė, šiomet vaikas gimė* = atžalos⁷⁵. Latvių: *Pērn māte mira, šogad bērni dzimst* „Pernai močia mirė, šiomet vaikai gimsta“; *Māte nomirst, bērni rodas* „Močia

miršta, vaikai gimsta“ = *celms un atvases* „kelmas ir atžalos“⁷⁶. Ta pačia metafora remiasi priežodžiai. Latvių: *Kāds celms / koks, tāda atvase* „Koks kelmas / medis, tokia ir atžala“; *Kāda sakne, tāda atvase* „Kokia šaknis, tokia ir atžala“ (taip pat latgalių: *Tō poša kūka atlas, bet nav vīnaidas* „To paties medžio atžalos, bet ne vienodos“); dar štai: *Koks tālu nekrīt no celma* „Medis toli nuo kelmo nekrinta“⁷⁷; rusų: *Каково дерево, такова и отрасль* „Koks medis, tokia ir atvaša“; *Каков корень, таков и отпрыск* „Kokia šaknis, tokia ir atžala“; *От доброго корня добрая и отрасль* „Geros šaknies gera ir atvaša“⁷⁸.

Iškalbingas Lydos krašte užrašytas lietuviškas pasakymas: *Ir moteriškės gimdzia naujas atžalas*⁷⁹. Vadinasi, moterys, motinos yra tarsi kelmai, o vaikai – jų atžalos. Kaip minėtasis eglų jaunuolynas.

Metafora lietuvių tradicijoje perdėm gyva. Štai kaip švenčioniškė Julija Mačėnaitė-Papinigenė išsiaiškino savo sapną: *Per mani darži buvo labai gražus krūmas, išsikerojis, žalias, itai gražus serbentų krūmas! Sapnuoju, einu prie daržo i matau, ką i žymės nėra, kur buvo tas mano gražus serbentų krūmas. Išrautas. AINU arciau, kur būta krūmo, tai viena tik žemė juoda, puri kap aguona... Aš prieinu, žemį tų glostau, glostau i man širdį sopa, man šit gaila to krūmo... Glostau žemį i matau, ką toliau lenda atžala. Aš paslenkiu prie šito flenciuko – tokis mažiukas, žalias... Misliu, va i flenciukas, ale kadu anas užaugo? Sakau, sušals šitas flenciukas, tokis mažiukas... Metai nepraėjo po šito sapno – numire mano marci, Dangutie liko be mamos dviejų metukų. Tadu man topt – taigi mano sapnas! Krūmas prapuolė, e paliko atžala...⁸⁰*

Žinoma, lie. *atžala* „iš medžio stiebo ar šaknies išaugusi jauna šakelė, atauga, atvaša“ turi perkeltinę reikšmę „vaikas, palikuonis“, *atžalynas* „vieta, kur daug atžalų auga, jaunas miškas“ – perkeltinę reikšmę „jaunoji karta, palikuonys“⁸¹ ir pan. Visos šios įprastos perkeltinės reikšmės mena tą pačią medžio-motinos bei jos šakų-vaikų metaforą ir ją remiasi. Lygiai taip pat latvių *atvase*, rusų *отпрыск* ir (pasen., knyg.) *отрасль, поросль*, anglų *offspring* ir atitinkamai kitose Europos kalbose.

Šią metaforą Europos tautų tradicijose medžio-motinos mitinio motyvo požiūriu jau XIX a.

68 Шейн 1874: 465, Nr. 42.

69 Шейн 1874: 477, Nr. 74.

70 РФ: 293; см. СД I: 63.

71 LTs V: 504, Nr. 5938; žr. LpMS: 72; BlzLRD: 28, 205, Nr. 26.

72 AnLTM: 159, Nr. 1570, 1569.

73 KkLSP: 256, Nr. 5541.

74 LTs V: 504, Nr. 5939.

75 BLSLKA: 91, Nr. 107.

76 AnLTM: 92, Nr. 657.a, b.

77 KkLSP: 256–257, Nr. 5539, 5540, 5567, 5561.

78 ДлПРН: 598.

79 LKL II: 659.

80 Mačėnaitė 2013: 93.

81 LKŽ I: 452.

viduryje yra nagrinėjęs Aleksandras Afanasjevas: „Šeimos, giminės gausėjimas nuo seno lygintas su medžio leidžiamomis atžalomis, dėl to ir kamienas (kelmas, šaknis) epinėje poezijoje simbolizuoja tėvą ar protėvį, o šakos – jų vaikus ar palikuonis. Garbstydamą nuotaką ukrainiečių daina palygina ją su jovaru ir klausia: *чи ты кориня не глубокого, чи ты батька не богатоого?* ‘argi tu ne gilosios šaknies, argi tu ne turtingo tėvelio?’ Bulgarų daina kalba apie nuotaką, esą ji atsiskiria nuo savo giminės lyg nuo šaknies. [...] Liaudies dainose itin įprastas vaikų palyginimas su medžio šakomis bei viršūne; atvirkščiai, [ru.] *пасынок* ‘posūnis’ tarmėse pavartojamas mažesniui iš saususių medžių pavadinti; [...] serbų *младуца* – tai ir jauna žmona, ir atžala, šaka. Vokiečių dainose sakoma, esą Saksonijoje mergelės augančios ant medžių; į vaiko klausimą, iš kur atsirado jo naujas broliukas arba sesutė, Pareinės krašte motina atsako: iš medžio drevės; o rusų mamos ir auklės į tą patį klausimą atsako, kad vaikas nuimtas nuo medžio. Paralelė, kalboje bei liaudies tikėjimuose brėžiama tarp šakoto medžio ir daugiavaiškės šeimos ar ištisos giminės, ypač akivaizdžiai pasireiškė papročiu didikų kilmę ir jų tarpusavio giminytės laipsnį žymėti vadinamuoju giminės medžiu (*Stammbaum*). Senosiose vokiečių sagoje pasakojama apie motiną, kuriai prisisapnavo, kad iš jos širdies ar įsčių išaugo didelis ūksmingas medis su nuostabiais vaisiais; toks sapnas laikytas ženklų, kad ji artimiausiu metu pagimdys sūnų – plačios ir šlovingos giminės pradininką. Taigi sūnus buvo suprantamas kaip iš motinos sudygusi atžala.“⁸² Šiuo atžvilgiu pažymėtina galimybė slavų **rodъ* „giminė“ formaliai tapatinti su lotynų *arbor* „medis“ (abu iš ide. **or-dh-*)⁸³.

Nuodugniame Aleksandro Afanasjevo darbo komentare šiuolaikinis rusų kalbininkas Anatolijus Žuravliovas pateikia ištisą virtinę nagrinėjamosios metaforos pavyzdžių įvairiose pasaulio kalbose: rusų dial. *роуца* „giraitė, miškelis“ reikšme „vieno amžiaus, vienos kartos žmonės“; čekų *kmen*, slovakų *kmeň* „kamienas, stiebas, šaka“ ir „giminė, gentis“; vokiečių *Stamm* „kamienas“ ir „giminė, padermė“; anglų *stock* „kamienas, stuobrys, kelmas“ ir „protėvis“, „giminė, padermė“; airių *clann* „klanas“ ir *cland, clann* „augalas“; lotynų *stirps* „kamienas (su šaknimis), kelmas, keras, krūmas“, „sodinukas, atžala, ūglis“ ir „gentis, giminė“, „palikuonis,

82 Afanasjev 1995 II: 243; žr. Потебня 2000: 331: 341.

83 Топоров 2000: 282.

įpėdinis“; graikų *νεόφυτος* „naujai pasodintasis, sodinukas“ ir „neofitas, naujakrikštys“; sen. indų *vayá* „vytis, šaka“ ir „giminė, šeima“, *1 vañša* „bambuko stiebas“ ir *2 vañša* „giminė, šeima“; vengrų *ag* „šaka“ ir „giminės atšaka“, *törzs* „kamienas“ ir „giminė“; kinų *miao* „daigai, ūgliai, atžalos“ ir „palikuonys“ ir t. t.⁸⁴

Antai „Rigvedoje“ (I.165.15 = 166.15) prašoma, kad apeiginė giesmė aukotojams atneštų *vayám* „vytį, šaką“, taigi „atžalų, palikuonių“⁸⁵. Panašiai kitur (VI.2.5) sakoma, kad žmogus, gerbiantis namų židinio ugnį, yra išsišakojęs (*vayávantam*), klesti ir gyvena šimtą metų, o Tatjana Jelizarenkova paaiškina: „Giminės pratęsimas nusakomas šakoto medžio įvaizdžiu.“⁸⁶

Taip pat Biblijoje, pavyzdžiui, Zacharijo knygoje (6.12): „Štai vyras, kuris vadinasi Atžala. Iš po savęs jis išžels ir statys Viešpaties šventyklą“; Jeremijo pranašystėje (23.5): „Štai ateina dienos, – sako Viešpats, – kai aš prikelsiu Dovydui teisią Atžalą, kuri viešpataus kaip karalius ir elgsis išmintingai, ir vykdys, kas teisinga ir teisu šalyje“⁸⁷. Čia pavartotas hebrajų žodis *cemaḥ* pažodžiui yra kaip tik „atžala“⁸⁸.

Panašu, kad ši atžalos metafora siekia gerokai senus laikus. Štai Marija Gimbutienė, nagrinėdama Senosios Europos vaizduojamojo meno simbolius, tarp kurių išskiria vulvos simbolį, rašo: „Kartais vulvos pakaitalas būna augalo šakelė (kai kurios neolitinės figūrėlės vietoj vulvos turi augalo šakelę ar sprogstantį medelį)“, ir tai esanti „kosminė Deivės gimda, gyvybės šaltinis ir pats gimimas, lyginamas su pumpuro išsiskleidimu. Šitą simboliką galime pasekti nuo vėlyvojo paleolito pradžios, per visą neolitą, vario ir net žalvario amžių iki istorinių laikų“⁸⁹.

Išties, ne tik jau išaugusi šaka, atžala, bet ir jos užuomazga – *pumpuras* „organas iš jaunų lapelių, gaubiančių augimo kūgelį, iš kurio išauga ūglis“, taip pat „neišsiskleidęs gėlės žiedas“, lietuvių gali būti pavartotas reikšme „mažas vaikas“⁹⁰.

Čia, žinoma, priklauso ir visuotinė žydėjimo metafora. Antai Kinijoje manyta, kad kiekviena moteris turi atitinkamą medį ir ji turės

84 Журавлев 2005: 565–566.

85 Žr. рааішкінимус Ригведа 1989: 650, 651.

86 Ригведа 1995: 574.

87 Algirdo Jurėno vertimas ŠvR 2000: 1055, 867.

88 Щедровицкий 1988: 219–220.

89 Gimbutienė 1996: 177.

90 LKŽ X: 910.

ties vaikų, kiek tas medis – žiedų⁹¹. Lietuvoje ši metafora irgi itin būdinga kalbant apie moterį, ypač jauną moterį. Nijolės Laurinkienės patikinimu, lietuvių tautosakoje „apie jauną mergaitę ar moterį, kupiną sveikatos, grožio, jėgų, sakoma: žydi“; štai vienoje dainoje „pasakojama, kad putino žiedą nuraškė motina ir tą žiedą padavė dukrai, linkėdama: *Žydėk, mano dukrala, / Liliu liuliula, / Kaip tas putinėlis*“⁹². Nors šiaip jau *žydėti*, t. y. „gražiai, sveikai atrodyti“, „gerai gyventi“, išgyventi „patį jėgų žydėjimą“ ir pan.⁹³, suprantama, gali abiejų lyčių žmonės. Ir lie. *klestėti* mena tą pačią metaforą, nes pirminė žodžio reikšmė yra botaninė – „vešėti, gerai augti, tarpti, žydėti“⁹⁴.

Atitinkamas įprastas perkeltines reikšmes turi rusų *pacувет* „sužydėjimas“, *процветание* „klestėjimas“, pažodžiui „žydėjimas“ ir kt. O kai kuriose rusų mįslėse žmonės tiesiog prilyginami medžio žiedams, ir gana dramatiškame – mirties kontekste: *Стоит дерево, на дереве птица, цветы хватает, в корыто бросает, корыто не наполняет и цветов не уменьшает* „Stovi medis, ant medžio paukštis, žiedus skina, lovin meta, lovio nepripildo ir žiedų nesumažina“ = mirtis (žiedai = žmonės, lovis = karstas, medis = amžius); kituose mįslės variantuose (tuo pačiu įminimu „mirtis“) paukštis lesa nebe žiedus, o vaisius, obuolius: *Стоит дерево прекрасно, на этом дереве сидит птица ужасна: яблонь клюет, в корыто бросает; в этом корыте не убывает, и не прибывает* „Stovi nuostabus medis, ant to medžio tupi siaubingas paukštis: obuolius lesa, į lovį meta; tame lovyje nei mažėja, nei daugėja“; *Стоит дерево среди самого белого света; на этом дереве сидит ворон, яблоки щипает и в яму бросает, но яма не наполняется и яблоки не убывают* „Stovi medis vidur baltojo pasaulio; ant to medžio tupi varnas, obuolius skabo ir duobėn meta, bet duobė nepilnėja ir obuolių nemažėja“⁹⁵. Nors medis čia įvaizdija mirtį, vis dėlto tai mūsų neišveda už medžio-motinos simbolikos ribų. Mat, pasak M. L. fon Franc, „medis dažnai yra siejamas su deive motina, kuri dažnai netgi garbinama kaip medis, bet esama ir dar glaudesnio santykio: pavyzdžiui, Atis medyje, savo kars-

te medyje kabantis Osiris. Čia medis yra tai, kas mitologijoje paprastai vadinama motina-mirtimi – tiek karstas medyje, tiek velionis karste interpretuojami kaip sugrąžinti motinai, sugrąžinti medžiui, motinai-mirčiai. Ačio šventėje Romoje buvo nešama pušis su Ačio atvaizdu medžio viršūnėje, paprastai iki liemens, o daktaras Jungas ‘Virsmų simboliuose’ (*Symbole der Wandlung*) cituoja senovines eiles, kuriose krikščioniškas kryžius prilyginamas baisiai pamotei, nužudžiusiai Kristų. Pirminė asociacija čia būtų ta, kad medis yra motina, karstas ir yra susijęs su dievo – ‘amžino vaiko’ mirtimi“, todėl galų gale „medis-mirtis, motina-mirtis ir gyvybės medis yra tarpusavyje iš pagrindų susiję“⁹⁶. „Atis, pakibęs ant medžio-motinos, ir Kristus, pakibęs ant gyvybės – arba mirties – medžio, išreiškia tą pačią idėją.“⁹⁷ Įdomi šiame kontekste rusų mįslė, kurioje cerkvė pavadinta medine motina: *Утка крикнет, берега звякнут: «Собирайтесь, ребятки, в деревянну матку!»* „Antis kryktelejo, krantai nuskambėjo: ‘Rinkitės, vaikučiai, į medinę motulę!’ = cerkvė“⁹⁸ (antis = varpas, kviečiantis į pamaldas).

Aukštėliau pateiktose rusų mįslėse apie medį-mirtį žmonės buvo prilyginti ne tik medžio žiedams, bet ir medžio vaisiams. Visų augalo vegetacinio ciklo fazių metaforas nuosekliai išvardija ir Kristijonas Donelaitis „Metuose“ (2.73–76) būro Lauro lūpomis:

*Kožnas viens žmogus užgimdamas
pumpurui lygus,
Iš kurio žiedelis jo pirmiaus išsilukštin,
Ik po tam jis, per žydėjęs ir nusirėdęs,
Užaugin vaisius ir amžį savo pabaigia.*⁹⁹

Vaisius, išties, yra netgi visai įprasta, bene tvirtčiausiai įsigalėjusi, jau savaimė suprantama tapusi metafora. Lietuvių kalboje *vaisius* pagal apibrėžimą – tai ir „iš vaismedžių ir vaiskrūmių užsimezgusio žiedo išaugęs sultingas valgomas audinys su kauliuku ar sėklomis viduje“, ir gyvūno, žmogaus „gemalas nuo placentos susidarymo iki gimimo“, „gyvulių ar paukščių jauniklis“, ir stačiai „kūdi-

91 Eliade 1974: 303.

92 Laurinkienė 1990: 129.

93 Žr. LKŽ XX: 493–494, 498 ir daug kur kitur. Kitu atžvilgiu apie tai jau rašyta Razauskas 2016c : 155–159, § 34; Razauskas 2016d: 134–143, § 29.

94 LKŽ VI: 58–59.

95 ХдВ3: 108: Nr. 1332.6–r.

96 Franz 1970: III, 10–11. „Pavyzdžiui, vėlyvosios antikos laikais daugelyje Egipto miestų būdavo atliekami ritualai, kurių metu būdavo nukertama ir išskobiam pušis, kuri reiškė Isidės kūną, arba karstą – o karstas ir yra deivė motina“ (Franz 1980a: 73).

97 Franz 1970: VI, 8; plg. Franz 1995: 45.

98 ДлПРН: 38.

99 Donelaitis 1994: 42. Dar kartą žr. Razauskas 2016d: 134–143, § 29.

kis, vaikas¹⁰⁰. Panašiai kitose kalbose. O tai vėlgį savaimė reiškia, kad medis prilygsta motinai, motina – medžiui.

Todėl nenuostabu, kad ir mįslėse medžio vaisiai – ypač obuoliai, bet ne tik – prilyginami vaikams. Antai latvių: *Zaļa māte, sārkanī bērni* „Žalia močia, raudoni vaikai“ = *egle ar čiekuriem* „eglė su kankorėžiais“¹⁰¹. Ypač tai, žinoma, būdinga vaismedžiams: *Māte kā režene, dēli kā kamoli* „Močia kaip rezginė, sūneliai kaip kamuoliai“; *Māte kā ecēšas, bērni kā sīpoli* „Močia kaip akėčios, vaikai kaip svogūnai“; *Žeperaina māte, apaļi bērni* „Šakota močia, apvalūs vaikai“ = *ābele un āboli* „obelis ir obuoliai“; taip pat plg.: *Māte kā ecēšas, bērni kā sīpoli* „Močia kaip akėčios, vaikai kaip svogūnai“ = *ērķšogās* „agrastai“¹⁰² ir pan. Atitinkamai lietuvių: *Vėjas pučia, pati juda, vaikai linguoja* = obelis ir obuoliai¹⁰³ (plg. minėtą jakutų tikėjimą, esą nuo medžio pradėti vaikai vėjui pučiant linguoja); *Močia kaip rezginė, vaikai kaip kankolai* arba *Mama kaip rezginė, vaikai kaip čiunčiuliai* = obelis¹⁰⁴; *Aš pati kaip rezginė, vaikai kaip kankalai; Motin(a) ryzgutė, vaikai šturliukai* = kriaušė¹⁰⁵.

Šiuo atžvilgiu neišleistas iš akių ir žinomas tarptautinis priežodis, kuriame irgi motina prilyginama obeliam, o vaikas – obuoliui: sen. ang. *Such apple tre, such frute*; sen. le. *Jaka jabłón, takie będą i jabłka*; ru. *Какова яблоня, таков и плод*; lie. *Kokia obelis, tokie ir obuoliai*; la. *Kāda ābele, tādi āboli* (su mintį patikslinančiu priedu: *...kāda māte, tāda meita* „...kokia močia, tokia ir dukra“)¹⁰⁶. Panašus rusų priežodis apibendrina: *От доброго дерева добрый и плод* „Gero medžio geras ir vaisius“¹⁰⁷.

Ta pačia medžio-motinos, vaisiaus-vaiko metafora remiasi ir kitas, dar geriau žinomas tarptautinis priežodis: lo. *Non procul a proprio stirpe roma cadunt*; pranc. *Le fruit ne tombe jamais loin de l'arbre*; vok. *Der Apfel fällt nicht weit vom Stamme*; le. *Niedaleko jabłko pada od jabłoni*; ru. *Яблоко недалеко падает от яблони*; br. *Яблыка ад*

100 LKŽ XVII: 940–942.

101 AnLTM: 124, Nr. 1080.

102 AnLTM: 35, Nr. 7.b, d, e; 126, Nr. 1112.

103 BLSLKA: 91, Nr. 116.

104 LTs V: 494, Nr. 5835, 5836; žr. GrgLLM: 38, Nr. 229; plg. Dundulienė 1994: 78.

105 LTs V: 495, Nr. 5853, 5854; GrgLLM: 39, Nr. 234.

106 GrgPP: 371, Nr. 350; žr. LTs V: 158, Nr. 1407; LtŽ: 314, Nr. 275, 276; KKLSP: 256, Nr. 5532–5538 ir kt.

107 ДлТC I: 430.

яблыні далёка не адкачваецца; lie. *Obuolys nuo obels netoli krinta / nusirita / ritasi*; la. *Ābols nekrīt tālu no ābeles*¹⁰⁸ ir pan.

Motina su obelimi palyginama ir latvių dainose:

*Sveša māte man' stellēja
Pie ābeles rikšu griezt.
Piestājos pie ābeles,
Kā pie savas māmuliņas.*

Pamotė mane pasiuntė
Prie obelies rykščių pjauti.
Atsistojau prie obelies
Kaip prie savo mamulytės¹⁰⁹.

*Tai ābelei balti ziedi,
Tai sarkani ābolīņi;
Tai māmiņai daiļas meitas,
Tai ik dienas tautas jāj.*

Tos obelies balti žiedai,
Tos raudoni obuoliukai;
Tos mamytės dailios dukros,
Tai kasdien jaunikiai joja¹¹⁰.

Motina palyginti su obelimi būdinga ir autorinei latvių literatūrai¹¹¹.

Tatjanos Agapkinos žodžiais, slavams „vaismedis liaudies tradicijoje – vaisingumo galių koncentratas, garbinimo objektas. Ryšys su vaisingumo kompleksu, su moteriškuoju pradū (slavų kalbose visų vaismedžių pavadinimai yra moteriškosios gėtina, iminės, plg. kad ir serbų *voška* ‘vaismedis’) vaismedį suartina su daiktais ir asmenimis, pasižyminčiais tokiomis pat savybėmis. Tarp jų – moteris ir naujagimis“¹¹². „Gimdyvėms ir daugiavaikėms motinoms būdavo pavedamos kai kurios pradinės operacijos skiepijant vaismedžius; po vaismedžiu išliedavo vandenį, kuriuo prausėsi gimdyvė; jas pirmąsias stengtasi pavaišinti naujo derliaus vaisiais. [...] Bulgarai vaismedžiams skyrė ypatingą vaidmenį *Bobulės* dienos – tradicinės pribuvėjų šventės apeigose, kuriose daugelis maginių veiksmy būdavo atliekami po vaismedžiais.“¹¹³ Plg. vestuvių apeigų Polesėje fragmentą: „Tada

108 GrgPP: 372, Nr. 352; žr. LTs V: 158, Nr. 1408; LtŽ: 314, Nr. 274; KKLSP: 256, Nr. 5555–5560; ДлПРH: 598.

109 BDS: Nr. 4282; Šmitas 2004, 207 (vertimas parda-guotas).

110 BDS: Nr. 14309; Vācere 2006: 115, 123.

111 Migla 2009: 208.

112 СД II: 70.

113 СД II: 71.

karvojaus kepėjos ima dubenį vandens, kuriame jos, iškepusios karvojų, nusiplovė rankas, ir eina į sodą to vandens išlieti ant kriaušės ar kito vaismedžio, kad medis derėtų, o jaunamartėms gimtų vaikai. Drauge su jomis laukan išeina visi kiti, groja armonika, visi linksmynasi, šoka ir dainuoja: *Жонки да руки мыли, / В сад воду носили / Да на вишеньку лили, / Шоб вишни родзилуса / Да дзеци да любилуса* ‘Žmonelės rankas plovė, / Sodan vandenį nešiojo / Ir ant vyšnios liejo, / Kad vyšnios derėtų [pažodžiui – gimtų] / ir vaikai mylėtusi’¹¹⁴. Pažymėtina, kad rytų slavų kalbose gimdymą žymintis veiksmažodis (gudų *radzićь*, ukr. *родити*, ru. *родить*) reiškia ir medžių „derėjimą“, kitaip sakant, gimdančio medžio metafora priklauso prie įprastų bendrinės kalbos vaizdinių ir tradicijos, kuri nuolat pasitelkiama medį siejant su moterimi. Drauge su Nikita Tolstojumi „dar pažymėsime pavyzdį, užfiksuotą buvusioje Kupės apskrityje Charkovo gubernijoje, nes jame gana aiškiai išreikšta simbolinė medžių lyčių priešprieša ir mitologinė skirtingos medžių lyties samprata priklausomai nuo jų pavadinimų gramatinės giminės. Naujosios Nikolajevkos kaime ankstyvą Naujųjų metų rytą (sausio pirmąją, šv. Vasilijaus dieną) [...] viena iš moterų eidavo į sodą ir pritūpdavo už obels, o kas nors iš vyrų paimdavo kirvį ir eidavo paskui moterį į sodą *щоб зрубати ту яблоню* ‘tą obelį nukirsti’. Priėjęs prie obels vyras sakydavo: *Яблоня, яблоня! Я тибэ зрубая!* ‘Obelie, obelie! Aš tave kirsiu!’ O moteris už obelį atsakydavo: *Ны рубай мене, хозяин, я тоби одын год ны вродю, а сим год уродю!* ‘Nekirsk manęs, šeimininke, aš tau vienus metus negimdysiu, o šiemet pagimdysiu!’¹¹⁵ Paminėtinas ir „paralelizmas tarp medžio ir moters pavadinimų: serb. *неродно дрво* ‘nevaisingas medis’ – *нероткина* ‘nevaisinga moteris’, ru. *бесплодное дерево* ‘nevaisingas medis’, le. *podle drzewo* ‘prastas (nevaisingas) medis’ – apie vaikų neturinčią moterį’¹¹⁶. Panašiai Polesėje, Galinos Kabakovos žodžiais, „terminai, sudaryti iš šaknies **плод-* ‘vais-, veis-’, priklauso augaliniam kodui, kuriuo nusakoma moters fiziologija (daugiavaikė motina vadinama *плодна, (на)плодница, плодоўица*). Be to, pasitaiko ir terminų, sudarytų iš šaknies **сем-* ‘sėkl-’: *биссяменка, биссяменная* ‘besėklė’ – ‘bevaikė’, *семянная, семянистая* ‘sėklingoji’ – ‘daugiavaikė’. Tokia moteris gali būti įvardyta ir terminais, bendrais gyvūnams bei au-

114 Гура, Терновская, Толстая 1983: 54.

115 Толстой 2003: 355.

116 СД II: 62.

galams. Antai žodžio kamienas **ялов-* vartojamas leksikoje, nusakančioje bevaikę moterį, gyvūno jauniklį, nederantį vaismedį’¹¹⁷.

Vaismedžiu, beje, slavų kartais laikomas ir šermukšnis, ru. mot. g. *рябина* (bo dae вона плода „nes ji veda vaisius“, kaip užrašyta Gomelio srityje), savo ruožtu „XVIII a. ukrainiečių vaistažolių knyga moters nevaisingumui gydyti rekomendavo lytinius organus tepti šermukšnio medžio syvais“; čia paminėtinas ir įžadas, kuris Archangelsko srityje būdavo duodamas šermukšniui nuo danties skausmo: *Рябинушка-матушка, возьми мою болезнь, я никогда тебя не буду есть* „Šermukšnele motule, paimek mano skausmą, aš niekuomet tavęs nevalgysiu“¹¹⁸; taip pat užkalbėjimas iš Polesės: *Рабина, рабина, ридна маты моя, просю я тэбэ, заберы от раба Божэй (имярек) вси эты труда* „Šermukšne, šermukšne, gimtoji motina mano, prašau tavęs, atimk nuo Dievo tarpo (vardas) visus šiuos sopulius“¹¹⁹.

Itin iškalbinga mitinės lygties „medis = motina“ atžvilgiu suomių mįslė: „Išaugo šventas šermukšnis švento lauko ežioje, ir uogos jo šventos“; įminimas: „Nėščia moteris“¹²⁰.

MEDŽIO KRŪTYS IR PIENAS

Kad jau medis yra motina, tai jis, suprantama, turi gebėti išmaitinti savo pagimdytą kūdikį, tai gi – turėti motinos krūtis ir pieną.

Antai Viačeslavo Ivanovo duomenimis, „Pietryčių Azijoje (kaip antai tarp Malajos neregoidų) esama vaizdinio, jog mirusiųjų šalyje yra medis su daugybe moters krūtų kamieno apačioje, iš kurių teka pienas. Su juo pagrįstai gretinamas Indijos šiaurinių saorų (mundos grupė) ritualas, kai dvi moters krūtys išdrožiamos namo centrinio stulpo apačioje, žemiau nedidelio išsikišimo aukoms padėti. Kadangi namo centrinis stulpas yra ekvivalentiškas pasaulio medžiui, visi šie duomenys leidžia aukščiau aptartą moters pavidalo medį susieti su pienu duodančiu medžiu. Šiuos vaizdinius verta palyginti su romėnų duomenimis apie figmedį (*figus Ruminalis*), t. y. Romos fikusą. Šio medžio pavadinimą liaudies etimologijos dvasioje yra aiškinęs Varonas, remdamasis kaimišku

117 Кабакова 2001: 68.

118 СД IV: 516, 517.

119 ПЗ: 291, Nr. 539.

120 ВПИ: 156.

žodžiu *ruma*, *rumis* '(motinos) krūtis'¹²¹. „Kartu esama pagrindo šį fikusą laikyti pasaulio medžiu (Romos medis = pasaulio medis). Jo ryšys su pienu maitinamais gyvūnais (ir dvyniais) darosi itin įdomus sugretinus jį su hindų papročiu ypatingą pagarbą teikti tiems medžiams, iš kurių sunkiasi pieną primenantys syvai. Todėl *ficus Ruminalis* galima laikyti senovės indų *asvatthaḥ* analogu. Vaizdinių apie dvynius ašvinus pienu maitinantį figos medį (šia prasme ekvivalentišką Romos vilkės speniams) ištakoms suvokti ypač svarbūs tokie vedų tekstai kaip *duhām aśvibhyām páyas* 'lai duoda ji Ašvinams pieno' arba *sā nāḥ payasvatī duhām* 'lai ji mums, pieningoji, pieno duoda' (RV I.164.27; IV.57.7) ir kt. Kaip rodo naujausi lingvistiniai tyrimai, formulė *páyo duh-* ['pieno duoti', 'milžti'] yra gana archajiška. Romoje po laukiniu figmedžiu, zoomorfišku vardu *caprificus*, buvo atliekamas ritualas *Nonae Capritinae*. Šio ritualo metu naudotas iš vienos šio medžio šakos srūvantis 'pienas', o tai primena figmedžio sąsają su medaus srautais indų mitologijoje ir hindų teikiamą pagarbą visiems pieniškus syvus turintiems medžiams. Medžio pieno įvaizdžio pagrindu Romos figmedis galėjo sietis su dvynius maitinančios vilkės speniais.¹²²

Ceilone vienas „informantas teigė, kad visų aukščiausios kastos narių – moterų, karvių, kokoso riešutų, ryžių ir pieniškus syvus išskiriančių medžių – pienas yra vienodas. Prie Ceilone gerbiamų „pieningų“ medžių priskiriamas ir medis Bodhi“, po kuriuo nušvitimą patyrė Buda. Pasak V. Ivanovo nuomonei pritariančios Jelenos Semekos, „toks požiūris remiasi universalia pasaulio medžio ir moters tapatybe“¹²³. Galiausiai, „pasak Viljamo Roksbergo, soma esąs augalas *Asciapias acida*. Tai belapis vijoklis su mažais baltais kvepiančiais žiedais. Jis išskiria skaisčiai baltus pieniškus švelniai rūgštoko skonio syvus. Auga Pendžabo kalvose, Bolano perėjoje ir Pūnos apylinkėse“¹²⁴. Dėl to atsižvelgtinos įsmeigintam Somai skirtos „Rigvedos“ eilutės IX.12.7: *nítastyatro vánaspátir dhínám antáh sabardúghaḥ / hinvánó mánuṣā yugá* „Nepaliaujamai garbstomas medžių medis, dainų apsuptyje pieno syvais milžtantis, / Raginantis žmonių kartas“ (apie sudurtinį *vánas-páti-* jau kalbėta); taip pat IX.107.12: *anśóḥ páyasā madiró ná jágrvir áchā kósam madhuścútam*

121 Иванов 1974: 128.

122 Иванов 1989: 53–54; žg. Иванов 1969: 65–66.

123 Семёка 1970: 53.

124 Chandra 1996: 104, išn. 12.

„Stiebo pienu lyg svaigalu žadinantis, – į kaušą, medaus sula!“

Viktoro Ternerio žodžiais, „medis *mudyi*, arba pieninis medis (*Diplorrhincus mossambicensis*), – centrinis ndembu tautelės šiaurės vakarų Zambijoje mergaičių brandos ritualo simbolis – savo normatyviniu atžvilgiu išreiškia moteriškumą, motinystę, motinos ryšį su vaiku, į brandžią moterystę išventinamą mergaitę neofitę“ ir pan., o „jutiminiu atžvilgiu tas pats simbolis išreiškia krūties pieną (medis išskiria pienišką sulą – iš tikrųjų *significata*, susiję su jutiminiu suvokimu, dažnai daugiau mažiau tiesiogiai atitinka jutimiškai patiriamus simbolio požymius), motinos krūtį“ ir t. t.; be to, V. Ternerio informantas tiesiai šviesiai „nurodė, kad motinos pienas (*mayeli*) irgi yra 'baltas' – 'baltoji čiurkšlė', todėl medis *mudyi*, išskiriantis pieniškai baltą sulą, yra pagrindinis mergaičių brandos ritualų simbolis“¹²⁵.

„Jakutai tiki, kad 'auksinėje žemės bamboje' stovi aštuoniašakis medis, primenantis savotišką pirmą rojų, nes kaip tik ten yra gimęs pirmasis žmogus, kurį savo pienu išmaitinusi moteris, ligi pusės išaugusi iš medžio kamieno“; Okeanijos semangų tikėjimu, mirusiųjų saloje, vadinamoje Belet, auga medis Mapik: „Tai, žinoma, nepaprastas medis – tai gyvybės šaltinis, nes prie jo šaknų yra krūtys, išpampusios nuo pieno, ir ten pat yra kūdikių dvasios – matyt, būsimų naujagimių sielos“¹²⁶.

Egipto karaliaus Seto Pirmojo kape yra pavaizduotas pasaulio medis su moters krūtimis ant kamieno, iš kurių karalius žinda pieną; pasak M. L. von Franc, „jis žinda būtent pasaulio medžio krūtį. Šis medis reiškia karalių maitinančią kosminę motiną“¹²⁷. O „Manichėjų psalmyne“ (CCXLVI.54) Išganytojas prisipažįsta: „Aš – pasaulio gyvybė. Aš – visų medžių pienas“¹²⁸.

Panašių vaizdinių galima aptikti ir mūsų kraštuose. Antai rytų slavų tradicijoje yra žinomas motyvas, kaip ragana primelžia pieno iš beržo¹²⁹. Pavyzdžiui, „rusų tikėjimu, raganos įsmeigiančios medin peilį ir šitaip priverčiančios iš jo tekėti pieną“¹³⁰. Neišvengiamas palyginimas su 1943 m. Šiauliuose užrašyta lietuvių mitologine sakme

125 Тэрнер 1983: 33–34, 77.

126 Eliade 1989: 272, 281.

127 Franz 1980b: 61.

128 Jonas 2001: 229.

129 СД I: 157.

130 Афанасьев 1995 II: 154.

apie burtininką, per beržą išmelžusį svetimas karves: *Važiavo kartą paupariai* [po mugės keliaujantys smulkūs prekiautojai] iš vieny atlaidų į kitus ir pakely apsistojo beržynėly, netoli dvaro. Vienas iš jų pasiūlęs pieno kibirą. Netoliese ganėsi dvaro banda. Kiti manė, kad šis eis arba karvių melžti, arba parsineš pieno iš dvaro. Bet jis įsmeigė peilį į beržą ir pakišo kibirą. Bežiūrint ėmė pienas per peilį bėgti į kibirą, ir tuoj buvo pilnas...¹³¹ Panašiai, per tvoros mietą, jau na čigonaitė melžė kaimyno karvę vienoje norvegų sakmėje¹³². O skandinavų tradicijoje kitados, regis, būta ir savaime pieną duodančio medžio¹³³.

Pieno duodantis beržas pasitaiko ir lietuvių mįslėse (nepaisant to, kad beržo pavadinimas lietuvių kalboje – vyriškosios giminės): *Aukštas senis, balta oda, kas pavasaris pieno duoda* = beržas ir sula¹³⁴.

Paminėtina ir kita lietuvių mįslė, o drauge ir atitinkama gudų, kurioje motinos krūtis palyginama su obuoliu, dėl to savaime menančiu lyg ir pačios obels krūtį: *Apvalus kaip obuolys, saldus kaip medus, visas sviestas valgo, tik ant stalo nededa* = krūtis¹³⁵; *Круглае, як яблык, салодкае, як цукар, на талерцы не бывала, увесь свет выжывяла* „Apvali kaip obuolys, saldi kaip cukrus, ant lėkštės nebuvusi, visą pasaulį maitinusi“ = *грудзі маці* „motinos krūtys“¹³⁶.

NELIETUVIŠKŲ ASMENVARDŽIŲ RAŠYBA

Afanasjevas, Aleksandras = Александр Николаевич Афанасьев
 Agarčina, Tatjana = Татьяна Алексеевна Агапкина
 Diurkheimas, Emilis = Émile Durkheim
 Eliadė, Mirčia = Mircea Eliade
 Franc, Marija Luiza, fon = Marie-Louise von Franz
 Ivanovas, Viačeslavas = Вячеслав Всеволодович Иванов
 Jelizarenkova, Tatjana = Татьяна Яковлевна Елизаренкова
 Jungas, Karlas Gustavas = Carl Gustav Jung
 Kabakova, Galina = Галина Ильинична Кабакова
 Kreinovičius, Eguchimas = Ерухим Абрамович Крейнович
 Novik, Jelena = Елена Сергеевна Новик
 Roksbergas, Viljamas = William Roxburgh
 Salminas, Antonas = Антон Кириллович Салмин
 Semeka, Jelena = Елена Сергеевна Семека
 Terneris, Viktoras = Victor Turner
 Tolstojus, Nikita = Никита Ильич Толстой
 Tороговas, Vladimiras = Владимир Николаевич Топоров
 Zeleninas, Dmitrijus = Дмитрий Константинович Зеленин

131 VILD: 220; VISV: 202–203.

132 SFBL: 188–189, Nr. 42.1.

133 Davidson 1990: 195.

134 BISLKA: 99, Nr. 280.

135 SbaED: 287, Nr. 650.

136 Загадки 2004: 278, Nr. 2985.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- AnLTM = *Latviešu tautas mīklas: Izlase*. Sastādījusi A. Ancelāne. Rīgā: Latvijas PSR ZA izdevniecība, 1954.
- AufHR I–II = Theodor Aufrecht. *Die Hymen des Rigveda*, I–II. Berlin: Akademie Verlag, 1955.
- BDS = *Krišjāņa Barona Dainu skapis*: <<http://www.dainuskapis.lv>>.
- BIR II = Jonas Balys. *Raštai*, II. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
- BISLKA = *Suvalkiečių liaudies kūryba Amerikoje: Antologija*. Surinko ir suredagavo Jonas Balys. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla, 1989.
- BlzLRD = *Linelius roviau, dainavau: Onos Bluzmienės tautosakos ir atsiminimų rinktinė*. Sudarė ir parengė Bronė Stundžienė ir kt. Vilnius: Vaga, 1990 (cituoiant kalba sunorminta).
- Brazdžionis 1989 = Bernardas Brazdžionis. *Poezijos jaunatis*. Vilnius: Lietuvos kultūros fondas–Sietynas, 1989.
- BsOD I = *Ožkabilių dainos*. Surinko Jonas Basanavičius, I. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- BsV = *Iš gyvenimo vėlių ir velnių*. Surinko Jonas Basanavičius. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- BūgaR I–III = Kazimieras Būga. *Rinktiniai raštai*. Sudarė Z. Zinkevičius, I–III. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1961.
- Chandra 1996 = Rai Govind Chandra. *Indian Symbolism: Symbols as Sources of Our Customs and Beliefs*. New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1996.
- ČpOTK = *Oi tu kregžde: Anelės Čepukienės tautosakos ir kūrybos rinktinė*. Parengė Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1973.
- Davidson 1990 = Hilda R. Ellis Davidson. *Gods and Myths of Northern Europe*. London: Penguin Books, 1990.
- Davidson 1994 = Hilda R. Ellis Davidson. *Viking & Norse Mythology*. London: Chancellor Press, 1994.
- Dundulienė 1994 = Pranė Dundulienė. *Gyvybės medis lietuvių mene ir tautosakoje*. Kaunas: Šviesa, 1994.
- Durkheim 1999 = Émile Durkheim. *Elementarios religinio gyvenimo formos: Toteminė sistema Australijoje*. Vilnius: Vaga, 1999.
- Eliade 1974 = Mircea Eliade. *Patterns in Comparative Religion*. New York–Scarborough: New American Library, 1974.
- Eliade 1989 = Mircea Eliade. *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*. London: Penguin Books–Arcana, 1989.
- FNAI = *Folktales of the North American Indian*. London: Senate, 1995.
- Franz 1970 = Marie-Louise von Franz. *The Problem of the Puer Aeternus*. New York: Spring Publications, 1970 (kiekvieno skyriaus puslapiai sunumeruoti nuo 1, todėl nurodoma skyrius ir puslapis).
- Franz 1980a = Marie-Louise von Franz. *Alchemy: An Introduction to the Symbolism and the Psychology*. Toronto: Inner City Books, 1980.
- Franz 1980b = Marie-Louise von Franz. *On Divination and Synchronicity: The Psychology of Meaningful Chance*. Toronto: Inner City Books, 1980.
- Franz 1995 = Marie-Louise von Franz. *Shadow and Evil in Fairy Tales*. Boston & London: Shambhala, 1995.
- Franz 1996 = Marie-Louise von Franz. *The Interpretation of Fairy Tales*. Boston–London: Shambhala, 1996.
- Frazer 1995 = Sir James George Frazer. *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*. Abridged edition. London: Papermac, 1994.
- FrLEW = Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag–Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965.
- Gimbutienė 1996 = Marija Gimbutienė. *Senoji Europa*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

- Gonda 1985 = Han Gonda. *Change and Continuity in Indian Religion*. New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1985.
- Gražulis 1995 = Juozas Gražulis. *Mirties angelui praskridus: eilėraščiai ir poemos*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995.
- GrgLLM = *Menu mįslę keturgyslę: Lietuvių liaudies mįslės*. Paruošė K. Grigas. Vilnius: Vaga, 1970.
- GrgPP = Kazys Grigas. *Patarlių paralelės: Lietuvių patarlės su latvių, baltarusių, rusų, lenkų, vokiečių, anglų, lotynų, prancūzų, ispanų atitikmenimis*. Vilnius: Vaga, 1987.
- Henderson, Oakes 2001 = Joseph L. Henderson, Maud Oakes. *The Myths of Death, Rebirth, and Resurrection: The Wisdom of the Serpent*. New Delhi: New Age Books, 2001.
- Homeras 1962 = Homeras. *Iliada*. Redagavo Antanas Dambrauskas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962.
- Jobes 1962 = Gertrude Jobes. *Dictionary of Mythology, Folklore, and Symbols*, I–II. New York: The Scarecrow Press, 1962 (puslapių numeracija išsiskiria).
- Jonas 2001 = Hans Jonas. *The Gnostic Religion: The Message of the Alien God and the Beginnings of Christianity*. Boston: Beacon Press, 2001.
- JšLD I–III = *Lietuviškos dainos*. Užrašė Antanas Juška, I–III. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1954 (Казань, 1882).
- JšSD I–II = *Lietuviškos svotbinės dainos*. Užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos, I–II. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955 (Санктпетербург, 1883).
- Jung 1983 = Carl Gustav Jung. *Alchemical Studies*. Princeton: Princeton University Press, 1983.
- Jung 1990 = Carl Gustav Jung. *Symbols of Transformation: An Analysis or the Prelude to a Case of Schizophrenia*. Princeton: Princeton University Press, 1990.
- KkLSP = *Latviešu sakāmoārdi un parunas: Izlase*. Sastādījusi E. Kokare. Rīgā: Latvijas PSA Zinatņu akadēmijas izdevniecība, 1957.
- Laurinkienė 1990 = Nijolė Laurinkienė. *Mito atšvaitai lietuvių kalendarinėse dainose*. Vilnius: Vaga, 1990.
- LKL II = *Lydos krašto lietuviai*, II. Redaktorių komisija: Norbertas Vėlius ir kiti. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2002.
- LKŽ I–XX = *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius, 1956–2002.
- LLD VI = *Lietuvių liaudies dainynas*, VI: *Darbo dainos*, 1: *Rugiapjūtės, avižapjūtės ir grikių rovimų dainos*. Parengė V. Misevičienė. Vilnius: Vaga, 1993.
- LpMS = *Mįslių skrynelė: 3000 lietuvių mįslių ir minklių*. Sudarytojas Stasys Lipskis. Vilnius: Žuvėdra, 2002.
- LTs I = *Lietuvių tautosaka*, I: *Dainos*. Medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962.
- LTs V = *Lietuvių tautosaka*, V: *Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*. Medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius: Mintis, 1968.
- LtŽ = *Lietuvininkų žodis*. Parengė Kazys Grigas, Zita Kelmickaitė, Bronislava Kerbelytė, Norbertas Vėlius. Kaunas: Litterae universitatis, 1995.
- Lurker 1995 = Manfred Lurker. *An Illustrated Dictionary of the Gods and Symbols of Ancient Egypt*. London: Thames and Hudson, 1995.
- Mačėnaitė 2013 = [Julija Mačėnaitė-Papinigienė] „Iš vaikystės tai visa ką atamenu...“ Parengė Vida Šatkauskienė. // *Liaudies kultūra*, 2013, Nr. 1.
- Maironis 1988 = Maironis. *Lyrika*. Vilnius: Vaga, 1988.
- March 1998 = Jenny March. *Cassel's Dictionary of Classical Mythology*. London: Cassel, 1998.
- Migla 2009 = Ilga Migla. *Frazeologiskie salidzinājumi ar dendronīmu un puķu nosaukumiem latviešu tautadsdzie-* samās. // *Res humanitariae*, VI. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2009.
- Miškinis 1935 = Antanas Miškinis. *Varnos prie plento*. Kaunas: Sakalas, 1935.
- Nėris 1984 III = Salomėja Nėris. *Raštai*, III: *Proza, dienoraščiai, laiškai*. Vilnius: Vaga, 1984.
- Ovidijus 1979 = Ovidijus. *Metamorfozės*. Iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1979.
- Powell 1995 = Thomas George Eyse Powell. *The Celts*. London: Thames and Hudson, 1995.
- Račiūnaitė-Vyčiniene 2000 = Daiva Račiūnaitė-Vyčiniene. *Sutartinių atlikimo tradicijos*. Vilnius: Kronta, 2000.
- Razauskas 2016a = Dainius Razauskas. *Medis-moteris: ieva, verba, blindė*. // *Liaudies kultūra*, 2016, Nr. 2.
- Razauskas 2016b = Dainius Razauskas. *Medžių lytys ir jų santykiai: žvilgsnis į dendromitologiją // Tautosakos darbai*, t. 51. Vilnius: LLTI, 2016.
- Razauskas 2016c = Dainius Razauskas-Daukintas. *Maironis – praamžės tradicijos dainius*. Vilnius: LLTI, 2016.
- Razauskas 2016d = Dainius Razauskas-Daukintas. *Mitiniai vaizdiniai Donelaičio „Metuose“*. Vilnius: LLTI, 2016.
- Rigveda 2004 = *Rigveda*. PDF edition by Keith Briggs, 2004 <www.keithbriggs.info/documents/rv.pdf>.
- SbAED = *Atbėga elnias devyniaragis: Rožės Sabaliauskienės tautosakos ir etnografijos rinktinė*. Sudarė ir parengė Pranė Jokimaitienė, Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1986.
- SFBL = *Scandinavian Folk Belief and Legend*. Editors Reimund Kvideland, Henning K. Sehmsdorf. Minneapolis–London: University of Minnesota Press, 1999.
- Šmitas 2004 = Pėteris Šmitas. *Latvių mitologija*. Vilnius: Aidai, 2004.
- ŠvR 2000 = *Šventasis Raštas, arba Biblija*. Naujas lietuviškas vertimas: iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų vertė prof. dr. Algirdas Jurėnas. Duncanville, Texas: World Wide Printing, 2000.
- Tolley 2009 = Clive Tolley. *Shamanism in Norse Myth and Magic*, I. Helsinki: Academia scientiarum Fennica, 2009.
- TPD = *Teikas par Dievu: Izlase*. Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1929.
- Uždavinys 2003 = Algis Uždavinys. *Pradmenų sklaidmenys ir jų kūnai Senovės Egipte*. // *Egipto mirusiųjų knyga*. Vertimas į lietuvių kalbą, įžanga ir priedas Algio Uždavinio. Kaunas: Ramduva, 2003.
- Vācere 2006 = Laila Vācere. *The Sign of the Apple-Tree in Latvian Folksongs: Through Formula to Sign*. // *Tautosakos darbai*, XXXI. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.
- Veličkienė 1996 = Aleksandra Veličkienė. *Antikos mitologijos žinynas*. Kaunas: Šviesa, 1996.
- Vėlius 1983 = Norbertas Vėlius. *Senovės baltų pasaulėžiūra: Struktūros bruožai*. Vilnius: Mintis, 1983.
- West 2007 = Martin Litchfield West. *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford University Press, 2007.
- VILD = *Laumių dovanos: Lietuvių mitologinės sakmės*. Paruošė Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1979.
- VISV = *Sužeistas vėjas: Lietuvių liaudies mitologinės sakmės*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Vyturys, 1987.
- Афанасьев 1995 II = Александр Николаевич Афанасьев. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*, II. Москва: Современный писатель, 1995.
- ВПИ = *Высек пламя Илмаринен: Антология финского фольклора*. Пер. с финск., сост., вступ. ст. Э. Г. Рахимовой. Москва: Прогресс, 2000.

- Грейвс 1999 I–II = Роберт Грейвс. *Мифы Древней Греции*, I–II. Москва: Прогресс-Традиция, 1999.
- Грейвс, Патай 2005 = Роберт Грейвс, Рафаэль Патай. *Иудейские мифы*. Екатеринбург: У-Фактория, 2005.
- Гура, Терновская, Толстая 1983 = Александр Викторович Гура, Ольга Алексеевна Терновская, Светлана Михайловна Толстая. Материалы к полесскому этнолингвистическому атласу. // *Полесский этнолингвистический сборник: материалы и исследования*. Москва: Наука, 1983.
- ДГРС = *Древнереческо-русский словарь*. Составил И. Х. Дворецкий, I–II. Москва, 1958 (psl. nr. ištisinė).
- ДлПРН = *Пословицы русского народа*. Сборник В. И. Даля. Москва: Русский язык, 2004.
- ДлТС I = Владимир Даль. *Толковый словарь живого великорусского языка*, I. Москва: Русский язык, 1981.
- Журавлев 2005 = Анатолий Федорович Журавлев. *Язык и миф: Лингвистический комментарий к труду А.Н. Афанасьева «Поэтические воззрения славян на природу»*. Москва: Индрик, 2005.
- Загадкі 2004 = *Загадкі*. 2-е выданне, выпраўленае і дапрацаванае. Складнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. Мінск: Беларуская навука, 2004.
- Зеленин 1999 = Дмитрий Константинович Зеленин. Тотемический культ деревьев у русских и у белорусов. // Он же. *Избранные труды: Статьи по духовной культуре 1917–1934*. Москва: Индрик, 1999.
- Зеленин 2004 = Дмитрий Константинович Зеленин. Тотемы-деревья в сказаниях и обрядах европейских народов. // Он же. *Избранные труды: Статьи по духовной культуре 1934–1954*. Москва: Индрик, 2004.
- Иванов 1969 = Вячеслав Всеволодович Иванов. Заметки о типологическом и сравнительно-историческом исследовании римской и индоевропейской мифологии. // *Труды по знаковым системам*, IV. Тарту: Тартуский государственный университет, 1969.
- Иванов 1972 = Вячеслав Всеволодович Иванов. Об одном импе архаичных знаков искусства и пиктографии. // *Ранние формы искусства*. Москва: Искусство, 1972.
- Иванов 1974 = Вячеслав Всеволодович Иванов. Опыт истолкования древнеиндийских ритуальных и мифологических терминов, образованных от *aśva-* 'конь'. // *Проблемы истории языков и культуры народов Индии*. Москва: Наука, 1974.
- Иванов 1989 = Вячеслав Всеволодович Иванов. Проблемы этносемиотики. // *Этнографическое изучение знаковых средств культуры*. Ленинград: Наука, 1989.
- Кабакова 2001 = Галина Ильинична Кабакова. Полесская народная антропология: Женский текст. // *Восточнославянский этнолингвистический сборник: Исследования и материалы*. Москва: Индрик, 2001.
- Киркор 1858 = Адам Киркор. Этнографический взгляд на Виленскую губернию. // *Этнографический сборник, издаваемый императорским русским географическим обществом*, III. Санктпетербург, 1858.
- Королев 1984 = Андрей Александрович Королев. *Древнейшие памятники ирландского языка*. Москва: Наука, 1984.
- МНМ I–II = *Мифы народов мира: Энциклопедия*. Главный редактор А. С. Токарев, I–II. Москва: Советская энциклопедия, 1980–1982.
- МС = *Мифологический словарь*. Главный редактор Е. М. Мелетинский. Москва: Советская энциклопедия, 1991.
- Невская 1983 = Лидия Георгиевна Невская. *Мать* в погребальном фольклоре. // *Балто-славянские исследования 1982*. Москва: Наука, 1983.
- Новик 2004 = Елена Сергеевна Новик. *Обряд и фольклор в сибирском шаманизме: Опыт сопоставления структур*. Москва: Восточная литература, 2004.
- ПЗ = *Полесские заговоры (в записях 1970–1990-х гг.)*. Составление, подготовка текстов и комментарии Т. А. Агапкиной, Е. Е. Левкиевской, А. Л. Топоркова. Москва: Индрик, 2003.
- Потапов 1991 = Леонид Павлович Потапов. *Алтайский шаманизм*. Ленинград: Наука, 1991.
- Потебня 2000 = Александр Афанасьевич Потебня. *Символ и миф в народной культуре: Собрание трудов*. Москва: Лабиринт, 2000.
- Разаускас 2007 = Дайнюс Разаускас. Балтийский комментарий к толкованию имени Орфея как «убитого молнией». // *Восток и Запад в балканской картине мира: Памяти Владимира Николаевича Топорова*. Москва: Индрик, 2007.
- Ригведа 1989 = *Ригведа: Мандалы I–IV*. Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. Москва: Наука, 1989.
- Ригведа 1995 = *Ригведа: Мандалы V–VIII*. Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. Москва: Наука, 1995.
- Ригведа 1999 = *Ригведа: Мандалы IX–X*. Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. Москва: Наука, 1999.
- РФ = *Русский фольклор: Хрестоматия*. Составители: Т. В. Зуева, Б. П. Кирдан. Москва: Флинта–Наука, 2001.
- Салмин 1989 = Антон Кириллович Салмин. *Сказка, обряд, действительность: Историко-типологическое изучение чувашского текста*. Чебоксары: Чувашское книжное издательство, 1989.
- СД I–IV = *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*. Под редакцией Н. И. Толстого, I–IV. Москва: Международные отношения, 1995–2009.
- Семека 1970 = Елена Сергеевна Семека. К типологии оппозиции «молоко»–«кровь» в ритуальных и мифологических системах Индии и Цейлона. // *Тезисы докладов IV Летней школы по вторичным моделирующим системам 17–24 августа 1970 г.* Тарту: Тартуский государственный университет, 1970.
- Толстой 2003 = Никита Ильич Толстой. *Очерки славянского язычества*. Москва: Индрик, 2003.
- Топоров 2000 = Владимир Николаевич Топоров. К реконструкции балто-славянского мифологического образа земли-матери *Zemīa & *Mātē (*Mati). // *Балто-славянские исследования 1998–1999*. Москва: Индрик, 2000.
- Тэрнер 1983 = Виктор Тэрнер. *Символ и ритуал*. Москва: Наука, 1983.
- ХдВЗ = Иван Александрович Худяков. *Великорусские загадки*. // *Этнографический сборник*, VI. Санктпетербург, 1864.
- Шейн 1874 = Павел Васильевич Шейн. *Белорусские народные песни с относящимися к ним обрядами, обычаями и суевериями*. Санкт-Петербург, 1874.
- Щедровицкий 1988 = Дмитрий Владимирович Щедровицкий. «Дождь ранний и поздний» (ритуал вызывания дождя в Библии и его аллегорическое осмысление на рубеже античности и средневековья). // *Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках*. Москва: Восточная литература, 1988.
- ЭС = *Энциклопедия суеверий*. Составители: Э. и М. А. Рэдфорд (английские суеверия); Е. Миненок (русские суеверия). Москва: Локид-миф, 2000.

Trakai. 2013 m.
Arūno Baltėno nuotrauka.

● THE MOTHER-TREE:
AN ESSAY IN DENDROMYTHOLOGY

Dainius Razauskas

That is the author's fourth article on the subject. In previous articles, the sexes of trees, their sexual interrelations, the mythical identity of the Girl-Tree, and the special case of the Girl-Tree based on some tree species, were discussed. This time, the mythical image of the Mother-Tree is under consideration, beginning with the known ancient mythological themes (as that of Myrrha, the mother of Adonis, for instance) and concluding with such common metaphors as offspring etc. Only the point of reference here is, firstly, the Baltic (Lithuanian and Latvian) and, secondly, Eastern Slavic (Belarusian and Russian) traditions, and examples from different parts of the world are presented merely to make a proper context. A separate section at the end of the article is reserved for the related images of the Tree-Breasts and Tree-Milk, which also naturally presuppose motherhood.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
Antakalnio g. 6, Vilnius,
e. paštas: liaudies.kultura@lnkc.lt

Gauta 2017 02 15,
įteikta spaudai 2017 06 23